

**GYAKORLATI
ÚTASÍTÁSOK
A MAGYAR NYOMDÁSZ FIATALSÁG SZÁMÁRA
ÉS
KIMUTATÁSA AZON NEHÉZSÉGEKNEK
MELYEKSEL
ÚGY A NYOMDATULAJDONOSOK,
MINT A SEGÉDEK KÜZDENEK.**

**IRTA
IMREH SÁNDOR**
nyomdász.

Az utánnyomási jog fenntartatik.

MAROS-VÁSÁRHELYTT,
NYOMTATTA IMREH SÁNDOR AZ EV. REF. FŐTAN. BETÜIVEL.
1879.

TARTALOM

ELŐLEGES TUDNIVALÓK.

ELSŐ RÉSZ

A szedők teendőiről általánosan

1. A nyomdai rendről
2. A szedőszekrényekről
3. A szekrény melletti állásról
4. A szedésről
5. Az írásjelekről
6. A bekezdések- és kimenetekről
7. A szóelválasztásokról
8. A tördelés- vagy kolumna-alkotásról
9. A vonalzatos művek szedéséről
10. Az accidenc-szedés- és még valamiről
10. A javításról
11. Az osztásról
12. A helyesírásról

MÁSODIK RÉSZ

A megtördelt kolumnák, (oszlopok) kilövése, vagyis sajtó alá rendezése.

HARMADIK RÉSZ

Rövid megjegyzések a nyomtatásról

FÜGGELÉK

A nyomdászat nehézségei

1. A nyomdatulajdonosokra nézve
2. A nyomdászsegédek helyzetéről

ZÁRSZAVAK

ELŐLEGES TUDNIVALÓK.

Mielőtt füzetkém főtárgyára, a nyomdász fiatalság teendőinek fejtegetésére térnék át, nem mulaszthatom el indítványba hozni, hogy ideje volna már fülsértő rossz néveléssel kifejezett műszavainkat végrevalahára magyarosítani; – mert valóban nagyon nevetségesen tűnik föl, midőn mi következőleg értekezünk egymással:

Ezt a satztot durchschissoljam? a forma schlissolva van; a dekli pötyögös; a wiederdruck most van folyamatban; a druckcylinderen igen sok papir van; rájmold le azt a deszkát; a punktu-rának nincs elég spitze; ez a mű lébender kolumnatitelekkel fog szedetni; az anschlagsor hiányzik; a regálisom gyenge; a schlieszblatt üres; a druck igen gyenge; a schöndruck már rég lejárt; ennek a munkának schmutztitelje is lesz; a spitzkolumnára éppen csak hat sor megy át, stb.

Ha a hunyadmegyei eloláhosodott magyar testvérek következőleg beszélnek: menj leányom és fejd meg a vákát, (tehenet); hajtsátok ki a ziczelt, (borjut); adj enni a porkunak, (sertésnek); hazajött-e a prunkuj? (gyermek), stb. nem lehet nekik nagyon felróni hibául, miután idegen ajkú nemzetiség közt élvén, annak szokásait, nyelvét kezdték elsajátítani, (most ezen a bajon is segítve van); de hogy mi, Gutenberg utódai, mint magyar művészek, kik az irodalom közvetlen közelében működünk, oly idegenszerűleg beszéljünk, valóban nem csak nevetséges, de szánalomra méltó dolog is. Hát éppen csak mi ne haladnánk a korral műszavainkat illetőleg?

Nemzeti nyelvünkben az idegen hangzású szavak a mi ujjaink közt átvándorló irodalmi művek által kiküszöböltettek s küszöböltetnek azok maig is folyton. Alig egy pár évtizeddel ezelőtt a magyar nyelv is nagyon vegyített volt; emlékszem igen jól, gyermekkoromban apáink következőleg beszéltek:

„A Kilényi komédiás társulata a mult este nagyon jól játszott; elhozták már a teátrumczédulát? menjünk el ma is a teátrumba; az ispotájban nagyon sok beteg van; a pennát megtemperáltam; a penicilus nem vág; holnap megyek exequálni; a procurátor ur nincs hon; készen van már a contractus? szíveskedjék ezt a contractust subscribálni,” stb. – Hallunk-e most ilyen vegyített értekezést? Nem! Haladjunk tehát mi is; igyekezzünk műszavainkat magyarosítani.

Fölemlítem azon már magyarosított műszavainkat, melyekről részint magyar szaklapjainkból, részint műtársaimtól értesültem, s azokat, tehetségem szerint bírálat alá is veszem, sőt én is teszek egy néhány műszóra nézve szerény indítványt.

Form helyett *alak*; Format helyett *alakzat*; helyes.

Schriftkaszten helyett *betűszekrény*; helyes.

Verzierter Buchstabe helyett *díszbetű*; helyes.

Verzierte Linie helyett *díszvonal*; helyes.

Durchschusz helyett *helypótló*; nem volna-e helyesebb *tágítónak* nevezni? Tágítunk vele a sorok közt.

Walze helyett *henger*; Valzenmasse helyett *hengeranyag*; helyes.

Tenakel helyett *kézirattartó*; nem ártana egyúttal a divisoriumnak is magyar nevet adni; lenne például annak a neve *csiptető*, *kéziratcsiptető*.

Hurenkind helyett *korcssor*; helyes.

Mittelsteg helyett *központlécz*; helyes.

Wellenlinie helyett *hullámvonal*; helyes.

Kuadraten helyett *négyzetek*; én ez elnevezést nem helyeslem; talán helyesebb volna a kuadratot *négyszögnek* nevezni; a kuadrat *négyszögöt* jelent.

A halbkvadratot nem *félnégyzet*-, hanem *félnégyszögnek* neveznök, vagy akár *kettős négyszögnek*; a három Ciceros kuadratot pedig *hármás négyszögnek*.

A geviertet nem *négyszögnek*, hanem *négyzetnek* neveznök, mivel ez negyedét képezi a *négyszögnek* (Cicero mérték szerint).

A halbgeviertet nem *félnégyszögnek*, hanem *félnégyzetnek* neveznök.

A schliesz elnevezés helyett a „Gutenberg” harmadnégyszögöt ajánlt volt; ez a vastag schliesz volna; hát a vékony schlieszt minek nevezzük? negyednégyszögnek? Nehézkes, erőltetett elnevezés lenne mindkettő; tegyünk próbát, értekezzünk egy kissé: nem bírok tovább szedni, mert elfogyott a harmadnégyszögöm, negyednégyszögöm stb. – Nézetem szerint helyesebb volna a schlieszeket következőleg nevezni el: *vastag zárka*, *vékony zárka*. Hogy aztán a vastag és vékony zárkák és az alább megnevezendő szálkák hányad részét képezik egy gevirtnek, – természetesen – úgy is tudnunk kell.

A spácium *ritkitónak* neveztetik; ennek is kiejtése kissé nehézkes; nem helyesebb volna a spáciumoknak a következő neveket adni: *vastag száлка*, *vékony száлка*; e szálkákkal ritkítjuk aztán az aláhuzott szavakat.

Columne helyett *oszlop*; n. Solymosi műtársunk ezt az elnevezést nagyon megtámadta volt; én, igénytelen nézetem szerint, ez elnevezést helyesnek találok; lap elnevezés alatt két oldalt értünk; még az újságoldalt is nevezhetjük *oszlopnak*, dacára, hogy az több hasábból van összeállítva; a hasáb mindig hasáb marad, s elnevezése igen helyes.

Kolumnentitel helyett *oszlopcím* elnevezés van ajánlatba hozva; ez a paginaszám volna; nem helyesebben neveznök el a paginaszámot *oszlopszámnak*, s a lebender kolumnentitelt *betűs oszlopszámnak*?

Anschlagzeile helyett *támaszsor* elnevezést ajánlok.

Winkel helyett *szedeny*: igen talpraesett elnevezés.

Register helyett *soregyen*; jó.

Vacatcolumne helyett *üres oszlop*; jó.

Tabella helyett *vonalzat*; tabellensatz helyett *vonalzatos szedés*, vagy *mű*; jó.

Quersatz helyett *keresztvonalzat*; helyes.

Spitzcolumne helyett *végoszlop*; helyes.

Spitzlinie helyett *zárvonal*; helyes.

Accidenc-satz helyett *mellékműszedés*; Accidenc-setzer helyett *mellékműszedő* elnevezés van ajánlatba hozva...

A schöndrucknak talán helyes volna *első nyomás*, a wiederdrucknak *másodnyomás*; a punkturának *vezérszeg* s a greifernek *fogantyú* elnevezést adni.

Marginalesatz helyett ajánlom a *szélzetszedés* szót.

A betűfajok elnevezése, úgymint Cicero, garmond, petit stb., mint általános elnevezések más nemzeteknél is, megmaradhatnak.

De vannak még a fennemlítetteken kívül nagyon sok ferde szavaink, melyek jóhangzásu elnevezésre várnak; mint pl: matritz, druckcylinder, fundament, schlieszblatt, schlieszráma, tigel s aztán a gyors- és kézisajtók egyes részeinek elnevezései, mely elnevezéseknek magyar nyelvre leendő átfordítására a budapesti műtársak vannak hivatva; ott van a magyar nyomdászat főhelye; ott vannak az irodalmi erők s jeles nyelvészek. A fenn általam indítványozott műszavakat sem akarom teljességgel senkire erőltetni; – felette örvidenénk azonban, ha egy reggelen a „Typographia” azzal az örvidetes hírral lepne meg minket, vidékieket, hogy műszavaink magyar nyelvre átfordítva és megállapítva vannak.

Szükségesnek tartom még e helyen megemlíteni azt is, hogy a különböző nagyságú betük hány tágító (durchschuss) átméretűek? s hogy azok közt fokozatosan mekkora, vagyis hány tágító a különbség?

A magyarázatot a diamant és perl betűken kezdem; ezek képezik nyomdáinkban a legapróbb betűfajokat. – Diamant és perl betű nem minden nyomdában van ugyan, de nem árt, ha azok átméreteit ismerjük.

A diamant betű átmérete két tágítót¹ teszen; két diamant sor egyenlő egy petit sorral; kimeneteinél lehet használni a Cicero vastag sliszt² fektetve, mivel annak vastagsága is két tágítót teszen.

A perl betű átmérete két és fél tágítót teszen; két perl sor egyenlő egy gármond sorral; kimeneteinél lehet használni a garmond halbgefirtet fektetve.

A nonpareille betű három tágító átméretű; két ilyen sor egyenlő egy Cicero sorral; kimeneteinél lehet használni a Cicero halbgefirteteket fektetve, mivel az is három tágító vastagsága.

A petit betű négy tágító átméretű; két petit sor egyenlő egy terczia sorral; három petit sor egyenlő két Cicero sorral. A petit sorok kimeneteinél, szükség esetén, lehet használni a terczia halbgefirteteket fektetve.

A gármond vagy bourgeois betű átmérete öt tágítót teszen; két gármond sor egyenlő egy tekszt sorral.

A Cicero betű hat tágító átméretű; a Cicero képezi művészetünk birodalmában azon betűfajt, mellyel számításainkat eszközöljük; ez a betűfaj van igazi négyszög kiszámítás szerint öntve. – Egy Cicero alatt egy Cicero gefirtet értünk; egy Cicero gefirt hat tágító átméretet képez minden oldalra; két Cicero halbgefirt három vastag vagy négy vékony slisz, hat vastag vagy tizenkét vékony spácium külön-külön egymás mellé helyezve épen egy-egy Cicero gefirtet egészítnek ki; négy Cicero gefirt épen egyenlő egy Cicero kuadrattal; a többi betűfaj kuadratjainak is, ha jó öntődeből kerülnek ki, terjedelemre nézve a Cicero kuadratokkal kell találniok; e szerint azoknak is épen négy Cicero gefirt terjedelemmel kell bírniok. – Négy egymásra fektetett Cicero kuadrat egyenlő négyszögöt képez; egy ily egyenlő négyszög alkotását elérhetjük még, ha hat petit- vagy nyolcz nonparel kuadratot avagy huszonnégy darab négy Ciceros tágítót fektetünk egymásra. Cicero mérték szerint vannak öntve a tágítók és stékek is hosszúságra nézve, utóbbi átméretre nézve is; például az egy Ciceros tágítót a

¹ Egy tágító (durchschuss) egyhatodrészt képezi a Cicero gefirtnek; vannak ennél vékonyabb tágítók is, t. i. a tizenkettő Cicero-rész tágítók; az írásnemek közti különbséget azonban mindig a Cicero egyhatodjával (vastag durchschuss) számítjuk.

² Félreértés kikerüléseért megemlítem, hogy ezen füzetkében az eddigi idegen hangzásu és már megszokott műszavak nagy részét használni fogom, aval a különbséggel, hogy a Cicero elnevezésen kívül a többieket a magyar helyesírás szabályai szerint, kicsi kezdőbetűkkel fogom szedni.

Cicero vastag spácium képezi; a két Ciceros tágitó egyenlő két Cicero gefirttel, s így tovább mindenik tágitó épen olyan hosszú, mint a hány Cicerosnak azt nevezzük; például: ha arra ugyanannyi Cicero gefirtet helyezünk, hajszára kell találniok. A stékek nem csak hosszúságra, de átméretre nézve is Cicero mérték szerint vannak öntve; a legkisebb sték egyenlő a Cicero egész kuadrattal vagyis négy Cicero gefirttel; – vannak aztán két-, három és négy Cicero átméretű stékek is; ezeket a stékeket vonalzatos szedésekhez, úgy üres kolumnákhoz és becsapásokhoz stb. szoktuk használni. A stékek hosszúságra nézve épen olyan változatosság, mint a tágitók; vannak pl négy-, hat-, nyolcz-, tiz-, tizenhat- és husz Ciceros stékek. A kinyomandó formák alakításához szükségeltető stékek átmérete négy-, hat- és nyolcz Cicero; hosszúságuk négy és ötvenkét Cicero között váltakozik. Cicero mérték szerint készíttetnek a vonalok is; – a vonalok általános szokás szerint következőleg neveztetnek, főképp megrendelésekkor: egy negyed petit, fél petit és fél Cicero átméretű vonalok; (a 4-ed petit egyenlő az egyhatod-, a fél petit az egyharmad Ciceroval; a fél Cicerost már tudjuk mennyit jelent.) A vonalok, főképp amelyek rézből készíttetnek, épen mint a tágitók, szintén különböző Cicerora kimért kurtább, hosszabb darabokra vágatnak föl; rézvonalokat vágnak ugyan az öntődében minden fajta betű átmérete szerint is egészen a tekszt betüig; a főszerepet azonban a Cicero méretűek képviselik. A szedeny is mindig Cicero gefirttel igazíttatik bármely szélességre történjék a szedés. Ha például valamely alakhoz szedenyt kell igazítnunk, abba annyi Cicero gefirtet szedünk fel, a hány Cicero hosszúságra a sorok szedése a főnök vagy ügyvezető által meghatározott; sőt nemcsak egy, hanem 3–4 sor gefirtet kell fölszednünk, azon okból, hogy a szedenynek hátulsó, előre és hátra tolható ellenfalát csak is így lehet a reá alkalmazott vaskarikában levő csavarkával úgy lezárni, hogy az a szedeny első, szilárdan álló ellenfalával szemben, minden részében egyenlő távolságra álljon. Ajánlatos a szedenyt mindig, de főképp, ha a szedés tágitott (durchschisolt) lesz, egy vékony szálkával (spácium) tágabbra csinálni, azaz minden üres sorba még egy-egy vékony spáciumot is szedni; ha lezárás után az üres sorokat a szedenyben könnyen lehet a szedő vonallal fel- s lecsúsztatni s kiemelni, ez annak a jele, hogy a szedeny minden részeiben egyenlő és így a szedés is egyenlő és szabatos lesz. – A szedeny igazításra tehát nem csekély gond fordítandó, midőn a szedő valamely munka szedéséhez fog. Egy vékony spáciummal azért kell a szedenyt tágabbra csinálni, mert – mint tudjuk – a szedés egy kissé úgy is mindig összebb zárul, s ha a sorok közt tágitók vannak, a sajtóbavételkor könnyen kihullások történhetnének, mivel a tágitók megakadályozzák a sorok feszülését.

A mittel betű átmérete hét tágitót teszen.

A terczia betű átmérete nyolcz tágitót teszen; egy terczia sor egyenlő két petit sorral; kimeneiteinél, szükség esetén, lehet használni a petit kuadratokat kettősével.

A tekszt átmérete tiz tágitót teszen; egy tekszt sor egyenlő két gármond sorral, épen ezért doppelgármondnak is nevezzük; kimeneteinél lehet alkalmazni, szükség esetén, a gármond kuadratokat kettősével.

Az ezek után következő nagyobb betűk doppelcicero-, doppelmittel-, doppelterczia- vagy kánonnak stb. neveztetnek. A nagyobb cím- és plakátbetűknek minden nyomdatulajdonos adhat saját belátása szerint is neveket; u. m. Kossuth, Petőfi, Vörösmarty, Kazinczi, Csokonai, Bem, Demjénics stb.; nagyon czélszerű a nagybetűket így elnevezni úgy a főnök- mint a nyomdászemélyzetre nézve, mivel így sok félreértés kerültetik ki.

Azon betűnemeket, melyeket csaknem általánosan használunk, három osztályba sorozzuk: *antiqua*, *cursiv* és *fraktur* betűk osztályába. Az úgynevezett *antiqua* azon latinbetű, melyet rajtunk, magyarokon kívül, még sok európai nemzet használ; a németek és szláv népek egy része a *fraktur* betűt használják; újabb időben azonban a németek is kezdik használni az *antiqua* betűt. A *cursiv* betűkkel egész könyveket nem igen szoktunk szedni; a dült betűket

inkább az aláhúzott szavak, körlevelek s aprólékos művek szedésére szoktuk használni. – Nincs ugyan kizárva azon eshetőség sem, hogy a dült betűkből – ha van elég – egész íveket vagy könyveket is ne szedjünk; ezt azonban azért nem igen tesszük, mert a dült betűvel szedett szöveg olvasása nem oly kedves a szemnek, mint az antiqua betűvel szedett szövegé. – A nagyobb irodalmi műveket tehát antiqua és fracturból, fokozatra nézve pedig: Cicero-, garmond-, bourgeois és petit betűkből szoktuk szedni.

A fennemlített betűk aztán különböző alakzatokra oszlanak, mely alakzatokat meg lehet ismerni és tanulni a nyomdai próbakönyvekből, a milyenekkel minden rendes nyomda birni szokott, s azok mager, halbfett, compact, gedrückt, egyiptien, grotesque, úgy kisebb nagyobb alaku díszbetűkre oszlanak, nagy választékban.

A betűnemeken kívül ismernünk kell a különböző alaku körzeteket, vonalokat, díszes szögleteket, jelvényeket, számtani és naptárjegyeket is stb. stb.

ELSŐ RÉSZ

A szedők teendőiről általánosan

1. A nyomdai rendről

Különös gondot fordítsunk arra, hogy a nyomdában minden időben rend és tisztaság legyen; a rend és tisztaság alatt nem csak azt értem, hogy a nyomdahelyiség reggelenként jól kitakarítva és kiszellőztetve legyen, s a nyomdai tárgyak, u. m. állások, korrigálószékek, formadeszkák, hajók, stb. illő helyeiken álljanak – ezen rend- és tisztaságra is kötelesek a tanonczok és házi szolgák fölvigyázni – de értem főképp azt, hogy a különböző faju írásnemek (betük) s más kellékek mindig példás rendben legyenek; a sajtó alól kikerült és jól megmosott betük vagy helyesen elosztassanak azon szedőszekrényekbe, melyekbe tartoznak, vagy ha azokba már nem férnének, jól kikötve, a főnök vagy ügyvezető által kijelölt helyre tétessenek. Rendes nyomdában kinyomás után sem hever semmiféle szedés kikötetlenül. – Egyes betük szanaszét szórva, deszkákon, szekrény széleken avagy a földön teljességgel meg ne tűressenek; azok mindig fölszedendők és illő helyeikre elosztandók. – Számalomra méltó azon nyomda, melynek személyzete ezen rendet nem tartja meg, mert abban a zűrzavarnak netovábbja áll elé rövid időn, s ott tiszta, hibátlan munkát eléállítani nem lehet.

2. A szedőszekrényekről

A szedőszekrényeket mindig tisztán és rendben kell tartani; itt ismételtlen megjegyzem, hogy a rend és tisztaság alatt nem éppen csak külső rendet értek, külsőleg is tisztáknak kell lenniök a szedőszekrényeknek s azokból időnként a mellet rontó egészségtelen por, a nyomdában e célra tartott kis fuvocskával kifuvandó – hanem értem főképp azt, hogy a szedőszekrény bel-tartalma legyen mindig lelkiismeretesen rendben tartva; t. i. legyen minden osztályzatba egy és ugyanazon betű vagy záranyag beosztva, a mely oda tartozik; a szedőnek úgy kell ismernie szekrénye osztályzatait, mint a jó zongorajátékosnak a zongora billentyűit; ezen cél könnyebb elérhetése végett igen ajánlatos az osztályzatokat kinyomott és fölragasztott betűkkel jelölni. Ezen intézkedés ellen a gyakorlottabb szedők zugolódni szoktak, állítván, hogy ezt restellik a látogatóktól; küzdjük le ellenszenvünket a nyomda érdekében; fontoljuk meg, hogy ezen intézkedés igen nagy hasznára van bármely nyomdának. Ha valamely nyomdában éppen csak mind gyakorlott szedők foglalkoznának, még hagyján; de melyik nyomdában nincsenek tanonczok? aztán időnként új segédek is csak lépnek be. – A látogató gondoljon, tetszése szerint, a mit akar, azzal éppen mit se gondoljunk; a mi törekvésünk oda irányuljon, hogy a nyomdai anyag mindig kellő rendben s munkánk hibátlan legyen. – Szükséges továbbá minden szekrény homlokzatára azon írásnem címét kinyomtatva fölragasztani, melyet az tartalmaz.

Ismertem nem egy olyan szedőt, ki mindig vonakodott olyan szekrényből szedni, melybe nem ő maga vagy általa elismert lelkiismeretes szedő osztott; – természetesen azon oknál fogva, mert nem akart vesződni valamely hanyag szedőnek szemetesen osztott írásával; (igen bátran nevezhetjük szemetesnek azon szekrény tartalmát, melybe hibásan van osztva.) Ismertem Pesten létem alatt olyan kritikus szedőt is, ki ha osztás közben egyetlen betűhibát ejtett, letette a fogást s a téves helyre ejtett betűt elébb kikereste, azt helyre tette, s csak azután folytatta az osztást; öröm volt az ily szorgalmas szedő által kezelt szekrényt és helyet megnézni; ott minden rendben s a maga helyén állt; kézirat, kéziratartó, szedeny, vonalmetsző kés (schnitzer), ár (ez utóbbit nagyon ritkán szokta használni) stb. nem heverték rendetlenül szanaszét; s

mielőtt este elment volna, még szekrénye szélét s azon helyet: ablakrészt vagy állást, hova szedését s más eszközeit helyezni szokta, egy nedves rongydarabbal avagy papírral megtisztogatta, s csak azután ment nyugodtan haza övéi körébe. – Ilyen munkásokkal lehet csak a nyomdai rendet fönntartani.

A szedő soha se hevertessen a szekrény különböző osztályzataiban tágitókat, kuadratokat avagy más anyagot; midőn a szedéshez tágitókat használ, tartsa azokat mindig fölszinen s olyan (ff, fl, x, q) osztályzatokban, melyeket csak ritkán szokott igénybe venni; s ha a munka bevégeztetett, helyezze azokat vissza azon szekrénybe, mely e célra készített; azon kuadratok, melyek osztályzataikban már nem férnének, szintén külön e célra készített fiókokba helyezendők el; e fiókokra fel legyen jegyezve, hogy miféle kuadratokat tartalmaznak.

3. A szekrény melletti állásról

Szedés alkalmával a szedő mindig a szekrény közepe, az i és u betűk irányában katonásan, testsúlyát egyenlőn, mindkét lábtalpán tartva s kissé előre hajolva, álljon; kerülje azon eléggé meg nem róható rossz szokást, melyszerint egész testsúlyával időnként hol egyik, hol a másik lábára ereszkedjék; a ki ezt cselekszi, annál be fognak következni a veszedelmes lábbajok, lábfájdalmak; míg ha katonás állásra szoktatja magát, lábfájdalmakban soha sem fog szenvedni. Ezen állásra a szedő katonásan szoktassa reá magát; parancsoljon magának; az olyan embert lehet nagyrabecsülni, aki önmagának is tud parancsolni; s ha ezen állást megszokta, eszébe sem fog jutni többé szedés közben hol egyik, hol másik lábára ereszkedni; a mit annál is inkább kerüljön, mert azáltal lomhaságot, restséget árul el. – De fogjunk már a szedéshez; a szekrénnel már megismerkedtünk; abból akár éjszaka, sötétben is tudnánk szedni; az osztályzatok fölragasztott betűkkel s más írásjelekkel jelölvék.

4. A szedésről

A szedenyt (Winkel) balkezével könnyedén átmarkolva tartja a szedő maga előtt, félkeresztben s nem előre irányulva; a bal hüvelykujj a szedenybe kanyarodva foglal állást, várván, hogy rendezgesse azon betűket, melyeket a jobbkéz a szedenybe hoz, tapogatván azoknak bemetszéseit (Sign.), ha vajjon rendben folynak-e egymás után; a félkör- vagy szögletes alaku bemetszések a betűk közepén valamivel lejjebb vonulnak a sorokon végig, némely betűkön kettőssével is; a kettős bemetszések arra szolgálnak főkép, hogy egyik betűfajt a másiktól (mert vannak ugyanazon fajta betűből két-, három-, sőt többfélék, t. i. keskenyebb s kerekdedebb metszetű betűk is) s az újabbakat a régiektől meg tudjuk különböztetni. A szedenybe szedővonal alkalmazandó, melynek a szedeny egyik szembeálló falzatától a másikig kell érnie; e vonal két felső végén a szedenyből kiirányuló kis végecskék hagyandók, melyeknek segítségével a szedővonal a kizárt sorra mindig áthelyezendő.

A jobbkéz működése vagyis a szedés következőleg megy végbe: jobbkezünk mutató- és hüvelykujjaival megfogjuk gyengéden azon betűcskét, melyet a szedenybe, bal hüvelykujjunk rendelkezése alá akarunk hozni; mielőtt azonban ezt tennők, a fölveendő betűre egy gyors pillantást vetünk, megvizsgálandó annak fekvése, hogy így azon betűt tetszésünk szerint foghassuk meg, s midőn azt megfogtuk, a szedenybe helyezendő fekvésiránya már meg legyen adva; ezen műtét azonban nagyon gyorsan megy végbe; a gyakorlott szedő egy perc alatt 20–22, óránként 1300–1400 és napi 10 órai munka alatt 12.000, sőt 14.000 betűt szed; van olyan gyakorlott szedő is, ki naponként 16.000 betűt bir kiszedni, ide nem számítva az osztást és javítást.

Szedés alatt nem kell fárasztólag hadonázni, s a fölvetett betűt a levegőben megrázni; de sőt igyekezzék a szedő megszokni azon megbecsülhetetlen nyugodt szedési gyakorlatot, mely sokaknak sajátjává vált, t. i. a betűnek megpillantását, föl vételét és szedénybe helyezését csaknem két másodperc alatt végbe vinni, anélkül, hogy rázkódnék; kezdje meg lassan ezen gyakorlatot; bizonyára célzott fog érni; azok a leggyorsabb szedők, a kik ezen gyakorlatot megszokták; a látszat ugyan amellett bizonyít, főképp laikusok részéről, hogy az ilyen szedő sokkal lassabban szed vagy oszt, mint a mellette működő, kézzel, lábbal rázkodásban lévő mütársa; mi, nyomdászok, igen jól tudjuk, hogy e látszat nagy csalódáson alapszik.

Minden egyes szó kiszedése után vessen a szedő arra egy gyors pillantást, megvizsgáló, ha vajjon abba nem csúszott-e hiba? mit azonnal javítson ki; sorzárás előtt az egész sort gyorsan olvassa végig s a netalán becsúszott hibákat elébb javítsa ki, s csak azután helyezze át arra a szedővonalra s kezdjen új sort; olyan szedőnél, ki szekrényébe jól osztott, betűhibák ritkán fordulhatnak elő.

Szedés alatt a szedényt tartó balkéz a jobbkezet kíséri; ezt nem mindenki gyakorolja, de aki megszokta, tapasztalni fogja, hogy ezáltal a gyorsaság elősegített; a szekrény felső-részeiből kivett betűk sokkal gyorsabban jutnak a szedénybe, ha azt jobbkezünk után vesszük, mintha azt folytonosan, mintegy odaszegezve tartjuk testünk felső része mellett.

A szavak közti hézagokra nagy gondot kell fordítani; nem kell alkalmazni az egyik szó közé nagyobb hézagot, mint a másik közé; leghelyesebb a szavak közé vastag sliszeket (vastag zárka) szedni; sorzárásnál – minek gyorsan kell végbemennie – kerülni kell az úgynevezett sorkergetést, azaz a szavak közé még egy második vékony vagy vastag sliszt, vagy éppen halbegfirtet beszúrni; sőt inkább igyekezni kell a három vagy négy betűből álló szórészt azon sorba behozni, anélkül, hogy az egész soron át a szavak közé vékony vagy vastag sliszek helyett vastag vagy vékony spácziúmokat alkalmaznánk; bírálaton alól áll az olyan szedés, melynek minden sora más-más záranyaggal, t. i. az egyik vastag slisz-, a másik vékony vagy vastag spácziúm-, a harmadik éppen halbegfirttel van szedve; vagy egy és ugyanazon sorban az egyik szó közé vastag sliszt, a másik közé halbegfirtet, a harmadik s a többi közé pedig vastag vagy vékony spácziúmot alkalmazunk. E tekintetben a következő szabályok tartandók szem előtt: szükség esetén, kizárások alkalmával, ha a sor tágnak mutatkozik, meg van engedve minden slisz mellé még egy-egy vékony spácziúmot szúrni; ha pedig ellenkezőleg összeszorultaknak mutatkoznak, a szavak közé vékony sliszeket lehet alkalmazni.

A sorokat úgy kell kizárni, hogy egyik a másiknál egy hajszállal se legyen erősebb vagy gyengébb; a sor igen jól és szabályosan van kizárva, ha a kizárásra használandó utolsó spácziúmot jobb hüvelykujjunk körmével minden erőltetés nélkül helyére benyomhatunk, mi által azon sor gyengén megfeszül. Ha a sorok nincsenek egyenlőn kizárva, sajtóbavétel alkalmával sok kellemetlenségek, akadályok állnak elő, midőn a fölzárt és fölemelt formából egyes betűk, sőt egész szavak potyognak ki; van reá eset, hogy az ilyen forma egészen összeomlik, mint a turós csusza, s lesz belőle hagymás hal (Zwiebelfisch). De még azon esetben sincs mindennek vége, ha az ilyen formát a gépmester vagy nyomó, vigyázattal sajtóba vette, mert nyomás alatt a sorok mozogni s emelkedni kezdenek, s az úgynevezett spizeknek egész sergei állnak elő s vicsorgatják fogaikat a gépmesterre s nyomóra; a jól kezelt henger pedig egész szavakat tép ki a formából; s ez nem csekély kellemetlenség-, és romlással szokott járni főképp a gyorsajtóknál. Ezek az ízetlen kellemetlenségek mind elmaradnak, ha a sorok a szedők által jól záratnak ki.

Arra is kell vigyázni, hogy szedés alatt a sorok meg ne düljenek, hanem függőlegesen álljanak a szedényben; sok szedő azon megbocsáthatlan hibát követi el, hogy a sorokat szedés közben balra dültni engedi; az ilyen szedést tisztán kinyomtatni a lehetetlenségek közé tartozik. A

sorok egyenes állását a bal hüvelykujj igazgatja; sorzárás alkalmával az a függőleges állást mulhatlanul meg kell hogy kapja.

Ha tágítókkal (durchschuss) történik a szedés, úgy minden sorra alkalmazni kell egy darabot, vagy ha nincsenek a sorok hosszúságát kifutó egész tágítók úgy két darabot kell egymás mellé helyezni; ez esetben arra kell vigyázni, hogy: ha a tágítók nem egyenlő hosszúságúak, azok minden egyes sornál cseréltesse; t. i. az egyik sornál a rövidebb tágítót jobb-, a másik sornál pedig balfelől kell helyezni; azért kell a tágítókat így cserélni, hogy a megcsuszamodások kikerültesse; az ilyen szedést bátrabban szoktuk kezelni, amiből kifolyólag aztán a kolumna vagy hasáb azon oldala, melyen mind csak négy vagy hat Ciceros tágítók következne egymás után, elválván a kolumnától, elcsuszamodik, a minek aztán hátrány és kár a következőse.

Ha a szedés zárt sorokkal történik, nagyon kell vigyázni arra, hogy főképp a hosszú ékezetes (accentes) nagy (versal) betűk u. m. Á, É, Í, Ó, Ű, Ö, Ü, Ő, Ű, g, y, p, q és j betűkre ne essenek, mivel azoknak ékezetei mind letörnének formázáskor; a hosszú versalbetűk ékezetei éppen csak a felső sor szavai közti hézagokba eshetnek; ezen betűket még tágított (durchsch.) szedésnél sem szabad a fennemlített kicsi betűkre szedni.

A kéziratban aláhúzott egyes szavak- vagy sorokat ritkítani kell, de mindig csak vastag- vagy vékony spácziumokkal; ha a ritkított sorokban számok is fordulnak elé, azokat nem kell ritkítani; a szerző kívánságára az aláhúzott szavakat vagy sorokat dült (cursiv), sokszor sovány (mager) vagy félkövér (halbfett) írásból is szedhetjük, ez utóbbi esetben – természetesen – tömötten.

A kéziratból a szedő egyszerre ne csak egyes szavakat vagy szótagokat, hanem egész mondatokat olvasson le; a szedés ezen megszokás által is gyorsíttatik, miután a kéziratnak folytonos szemmeltartásával nem csekély idejét vesztegeti el; így a kihagyásokat is inkább kikerülheti, mitől ovakodják is, mert a kihagyások által nem csekély mértékben keserítettik meg élete.

De rég szedünk már, ideje lesz ki is emelni, hogy aztán magyarázatunkat tovább folytathassuk; ha a szedeny megtelt, melybe tágítva (durchsch.) 7–8, tágító nélkül pedig 8–9 garmond sor fér be, az a szedővonal segélyével kiemelendő; a kiemelés következőleg történik: két mutatóujjunkat a szedővonalra, két hüvelykujjunkat pedig a hátulsó sor megé helyezzük két felől, ekkor a szedést könnyedén előretolva, megemeljük s amint az a szedenyből kiemelkedik két középujjunkkal gyengéden összetartva kiemeljük s a hajóra helyezzük; tanonczok a kiemelést kezdetben, míg megszokják, csak egy-két sorral próbálgassák; telt szedeny kiemeléséhez ne igen fogjanak, mert az rendesen szétmegy kezeik közt.

A tömött vagyis sima szedés a hajónak jobb oldalára emeltessék; vonalzatos vagy más s főképp körzetes műszedés a hajó (quart-, folio-, avagy plakathajó) baloldalán kezdendő meg.

Nem mulaszthatom el e helyen megemlíteni, mikép arra nézve, hogy valamely szabályosan és hibátlanul eléállított szedés úgy megmaradjon és kinyomuljon, a mint az írva volt és helyes beosztással kiszedetett: a szedőnek a szerző azaz író is segítségére kell, hogy legyen azáltal, hogy javításaival ne rontsa azt el; azon rossz szokása van némely írónak, – tisztelet a kivételeknek – hogy a kefelevonaton nagy változtatásokat visz végbe; – ugyanis: egy helyen kihúz egy sort s ír be helyette hármat; a másik helyen kihúz hat sort s ír helyette egy pár szót; olyan tömött columnába, melyben híre sincs a kimenetnek, beír három vagy négy szót; így hánysa, veti, javítja keresztül az egész ívet. Nemnyomdásznak fogalma sincs arról, hogy mekkora fáradság- és idővesztésébe kerül a szedőnek egy ilyen kefelevonat megjavítása; akár hányszor szedő később az olyan ívet újból szedni, vagy az üzletből kilépni, mintsem a val bajlódják. – Józsai bácsi azonban hozzá fog, s csendesesen, nagyokat sohajtva, javíttatja azt; kénytelen vele; mert odahaza sirnak a gyermekek; kenyeret kérnek, s hej de nagy baj, ha

nincs. Az ily javítások által, a szedő kifáradván, sokszor a legjobb akarat mellett is eléállnak a szavak közti hézagok, kapuk és más beosztási rendetlenségek – az ízlés rovására.

Nagyon üdvös dolog lenne, ha az írók a kéziratot, mielőtt az szedés alá kerülne, jól megolvasnák s azon a kellő javításokat, változtatásokat gondosan megtennék.

5. Az írásjelekről

Az írásjelek következőleg alkalmazandók: a pontot (.) mindig közvetlenül a szó mellé kell szedni; a vesszőspont (;), kettőspont (:), felkiáltó (!) és kérdőjel (?) elé mindig szedendő egy-egy vastag vagy vékony spácium; vékony vagy vastag slisz soha. A – vesszőre (,) nézve eltérők a nézetek; az elé sokan nem szednek spáciumot; vagy ha igen, azt csak azért teszik, hogy javítás alkalmával – ha a szükség úgy hozná magával – onnét kivethessék; én e nézetet nem pártolom; nem pedig azért, mert az olyan szedés rosszul néz ki, melyben az egyik vessző a szótól elválasztva, a másik pedig közvetlenül a szó mellé van szedve; inkább maradjon el mindenik vessző elől a spácium – kivéve, ha az g betű mellé esnék – minthogy olyan egyenetlenség mutatkozzék a szedésben; azon esetben, ha a g betű mellé esnék a vessző, egy vékony spáciumot kell elibe szedni. A sorok végére eső vesszők elé még azon esetben sem szabad spáciumokat szedni, ha benn a szövegben lévő vesszők mind elválasztattak is a szavaktól; nem még azon esetben sem, ha az g betű mellé esnék. Az én nézetem a vesszőkre nézve a volna, hogy az elébb említett kivételeket leszámítva, azok elé mindig szedendő egy-egy vékony spácium. A hiányjel (') ha néha nagy ritkán előfordul, azon esetben, ha olyan betű mellé esnék, mely előtt vagy után (a hiányjel elől is szedetik, t. i. benn a szavak betűi közt, főképp ha olyan idegen nyelvből történnek idézések, melyekben a hiányjelek nagyon használatnak) hézag nem mutatkozik, utána vagy elibe, aszerint a milyen betű mellé esnék, egy-egy vékony spácium szedendő. A gondolatjel (–) elé és után egy-egy vékony slisz alkalmazandó. A zárjelek () közvetlenül a szavak mellé szedendők, az első a szignatúra menete szerint, szárnyaival előre, a második megfordítva, szárnyaival vissza felé szedendő; ha a zárjelek közé szedett szavak után valamely írásjel következne, az, a pont kivételével, a zárjel keretén kívül szedendő; – a pontot sokan a zárjelen belől és kívül is szedik; részemről e nézetet nem tartom helytelennek, főképp kimeneteknél. Az idézőjel („”) lúdláb szintén közvetlenül a szavak mellé szedendő; az első a szignatúra menete szerint, vonalaival lefelé, a második megfordítva, vonalaival fölfelé. – Vannak most újabb metszésű idézőjelek is, olyanok például, mint két, egymás mellé alkalmazott nyílacska, melyek egymással szemben egyenes vonalban állnak; a második, természetesen, szintén fordítva van, azaz szignatúrájával fölfelé. Ha az idézőjelek közé szedett egyes mondatok után pont, vessző, vesszőspont, kettőspont, felkiáltó- vagy kérdőjel következne, azok az idézőjel elé szedendők; ezen szabály alól kivételt képez azon eset, ha több összefüggő idézet következne egymás után; ez esetben a vessző vagy gondolatjel az idézőjel után szedendő, mint közbevetett szavak elibe és után. Arra nem igen van eset, hogy a pont, vesszőspont, felkiáltó és kérdőjel az idézőjel után szedessék.

A gondolatjel (–) össze nem tévesztendő a kötjellel (-); a gondolatjel a szövegben gyakran előfordul, ott t. i., hol azt az írók a feltűnőbb mondatok után s közbevetett szavak elé és után szokták jelölni; például: a honvédek 1849-ben oroszánbátorsággal harcoltak s készek lettek volna a túlerővel is szembeszállni, ha fegyverletételre nem kényszerítették volna őket. – Fegyvereiket letették a fővezér cselszövényes rendeletére – bár készek lettek volna szeretett hazájukért utolsó csepp véréig harcolni – de ők azért e szomorú helyről azon szilárd elhatározással távoztak el, hogy stb. Használni szoktuk még a gondolatjeleket beszélyekben, regényekben, midőn párbeszédek fordulnak elé, a sorok elején; kimenetekhez soha sem kell gondolatjelt szedni.

A kötjelek a szövegben olyankor fordulnak elé, midőn kérdésekről van szó; pl: vajjon Gáborék is eljönnek-e? A nyomda ki van-e jól szellőztetve? Elhiszed-e, hogy én arról az ügyről mit sem tudok? stb. – Ezen kötjelek mellé semmiféle záranyagot (Ausschliessung) alkalmazni nem kell – azon esetet kivéve, ha azon szavak ritkítva lennének. Használtatnak még a kötjelek összetett szavaknál is, u. m.: Buda-Pest, Nagy-Szeben, Nagy-Sink, Nagy-Várad, Hód-Mező-Vásárhely, Maros-Vásárhely, Maros-Tordamegye, stb.; ha az összetett főnevek melléknévek-ké válnak, pl: budapesti, nagyvárad, marosvásárhelyi, stb. a kötjeleket nem kell közéjük szedni. Használjuk még a kötjeleket az olyan összetett szavaknál is, melyek egybeszedve félreértetnének; pl: fa-ló, fa-szállítás, alap-ok, kár-hozó; továbbá az ikerszóknál: meg-megáll; be-betekint, ki-kiszalad, stb. (De nem szándékom nyelvtani magyarázatokba bocsátkozni; arra hivatásom sincs; az én célom inkább csak oda irányul, hogy a nyomdásztanonczok és fiatal segédek a szedés szabályairól és annak helyes beosztásáról nyerjenek némi fogalmat. A magyar helyesírás szabályainak megtanulására nézve ajánlom a magyar tudományos akadémia által kiadott „A magyar helyesírás elvei és szabályai” című igen érdekes füzetke megszerzését; ára 10 kr). Használni szoktuk még a kötjeleket a sok egymás után következő ragszók helyett is; például: a m. kir. miniszterelnök úr által egybehívott értekezletre már megérkeztek Maros-Torda-, Sz.-Udvarhely-, Csik-, Kolozs-, Bihar-, Csongrád-, Pozsony-, Fogaras-, Besztercze- és Hunyadmegye főispánjai; – vagy: a daltestületek már megérkeztek Szeged-, Kolozsvár-, Deés-, Nagy-Várad-, Szentes-, Eger- és Győrből stb.; a kötjelek elé ilyen alkalmakkor sem kell spáciumot szedni; a reá következő vessző elibe azonban lehet. Használni szoktuk még a kötjeleket a sorok végein, a szavak elválasztására; e kényes természetű elválasztásokról majd alább fogok bővebben szólni.

Ha az összetett helységnevek első részét vagy részeit rövidítve szedjük, azt, illetőleg azokat következőleg kötjük az utána következő névvel össze, u.m.: B.-Pest (Buda-Pest); M.-Vásárhely (Maros-Vásárhely); H.-M.-Vásárhely (Hód-Mező-Vásárhely); Gy.-Szt-Miklós (Gyergyó-Szent-Miklós); Sz.-Régen (Szász-Régen); K.-Monostor (Kolozs-Monostor); H.-Bodon (Hagymás-Bodon); Gy.-Fehérvár (Gyula-Fehérvár) stb.; pont- és kötjellel fűzzük azokat szorosan egymás mellé.

Sorok végén a sok egymás után következő kötjelt (divis) kerülni kell; szakavatott szedő három, négy, sőt öt sort is szed, míg egy kötjelt alkalmaz; sok esetben a szükség törvényt ront, azonban szolgáljon tudomásul a szedőknek azon fennálló nyomdász szabály, mely szerint a sorok végein egymás után háromnál több kötjelt nem szabad alkalmazni.

Ha a rendes idézetek közt másodrangú idézetek fordulnának elé, azok elé és után egy-egy vesszőt kell szedni, a másodikat, természetesen, fordítva. Ha a szedésben zárt betűkkel történő rövidítések fordulnak elé, tudnia kell a szedőnek, hogy mikor kell az ilyen rövidített szavak mellé pontot szedni s mikor nélkülözhető az? – A megállapított szabály erre nézve a következő: ha a rövidített szó magába foglalja az utolsó betűt is, a pontot nélkülöznünk kell; ellenesetben ha az utolsó betű elmarad, a rövidített szó mellé a pontot oda kell szedni; például: a firt (forint), kr (krajczár), pl (például), szt (szent), mltgs (méltóságos), tkts (tekintetes), ftdő (főtisztelendő), dr (doktor) rövidített szók mellett az utolsó betűk is oda lévén szedve, tehát azok s hasonló rövidített szavak mellé pontokat nem kell szedni; ellenben pontokat kell szedni az olyan rövidített szavak mellé, melyek mellől az utolsó betűk elmaradnak; például: stb. (s a többi), r. kath. (római katolikus), ev. ref. (evangélikus református), unit. (unitárius), honv. (honvéd) stb. Az egyes betűkkel rövidített szavak mindig pontot igényelnek; pl: az u. m. (úgymint), t. i. (tudniillik), f. é. (folyó évi), f. hó (folyó hó; két betűből álló szónak rövidítése szabályellenes), o. é. (osztrák értékű), p. o. (példának okáért), v. (vagy) stb. Ha a rövidített szavak után – azok akár ponttal, akár anélkül legyenek szedve – más írásjeleket, pl: vesszőt, vesszőspontot v. kettőspontot kellene szednünk, azért azon rövidített szavak mellett a pontot is meg kell hagyni, ha t. i. pontot igényeltek; ez eset igen

gyakran fordul elé; pl: nagyon sokan jelentek ott meg; ott voltak t. i.: (itt következnenek az illetők nevei); vagy pedig: el ne feledd bevásárolni azon élelmicikkeket, melyekre már figyelmeztettelek, u. m.: kávé, cukrot, sót, stb.; a stb. rövidített szó igen gyakran fordul elé kimeneteknél is, ily esetekben az amellé szedett pont a fejezetet is bezárja.

A paragraphus (§.) mellé mindig kell pontot szedni, az bár hol forduljon elé; kivételt képez azon eset, ha ragokat csatolunk hozzá, pl: §-ban stb.; ha a §. mellé a következő ragot szedjük: -lye, §-lye: ez a következő szót jelenti: cikkelye.

Ha valamely mondat után kérdőjel és felkiáltó egymás mellé lenne szedendő, úgy a kérdőjelt kell mindig elől szedni, természetesen, egy-egy vékony vagy vastag spáciummal választva el egymástól.

A számokkal is fönnakad sok fiatal szedő: nem tudván, hogy előforduló alkalmakkor mikor kell vagy lehet azok mellé pontot szedni, s mit jelent ez esetben azon szám? s mit jelent az pont nélkül? Meg fogjuk azonnal látni alább, hogy milyen nagy a különbség a pontos- és pontatlan számok közt, s hogy mily nagy úr az a picziny kis pontocska?

Tudnia kell ugyanis a szedőnek, hogy az írók a pontot -ik s még más ragok helyett is szokták jelölni az illető számok mellé; tehát ezeknek a ragoknak pontok általi helyettesítése idézi elé a nagy különbséget, aszerint t. i. amint azt oda szedjük vagy elhagyjuk. Ez esetekben az a főkérdés, hogy miként használtatik a szám, úgy-e, mint gyök- vagy mint sorozó-szám? mint gyökszám pont nélkül, mint sorozó-szám azonban ponttal szedetik. Világos példákat hozok fel.

Ha arról van szó, hogy a nagy gyakorlaton 12.000 katona volt jelen, e szám mellé pontot ne szedjünk, miután azon szám ponttal azt jelentené, hogy azon a gyakorlaton csak egy katona volt jelen: a 12.000-ik.

Ha adakozásról van szó, t. i.: a honvédalap javára adakoztak: b. N. J. 600 frtot, gr. K. M. 80 frtot, N. B. 90 frtot, stb.; így helyesen lenne szedve, s úgy is kell szedni mindig a számokat, pont nélkül, ha adakozásról van szó, mert ha azon számok után pontokat is szedtünk volna, azok azt jelentenék, hogy mindenik adakozó azon összegnek, mely tárczájában volt, csak egy részecskéjét, az utolsó frtot adta jótékony célra; t. i. az első adakozó a 600-ik, a második a 80-ik s a harmadik a 90-ik frtot. Az olvasó az adakozást – természetesen – úgy is jól értené; azt nem szereti félremagyarázni soha; de helyesírásiag nagy hiba követtetnék el.

Ha azt szednők, hogy a magyar szabadságharcz 1849 évben s nem 1849. évben ért véget, ez azt jelentené, hogy mi egymás után ezernyolczszáznegyvenkilencz évig harczoltunk, s harczunk minden évben egyszer véget ért.

Ha azt szednők, hogy Nagy Gábor lakik B.-Pesten kerepesi-út 1784 sz. a. s nem 1784. sz. a., ez azt jelentené, hogy Nagy Gábor uram nem kevesebb, mint 1784 házban lakik; már pedig ennyi lakást talán még a chinai császár sem szokott tartani.

Ugy-e hatalmas úr az a pontocska?

Az olyan szedésre, melyben számok fordulnak elé, a hibákat kerülni kell már azon oknál fogva is, mivel a számokban előfordult hiba teljességgel föl nem fedezhető, ha az az első javításon történetesen átsúszott; ha valamely szóban betűhiba fordul elé, azt a revisio olvasás alkalmával igen könnyen észrevehetjük, mivel jól tudjuk, hogy hibásan van szedve nem helyett nam; szép helyett ssép, M.-Vásárhely helyett M.-Vásrhey stb.; de ha 99.694.578 frt helyett 19.694.578 frtot szedünk, óriási, azaz éppen csak 80 milliócska lesz a különbség; egy szedő alig bír 22 év alatt ennyi betűt szedni; úgy-e nagy különbséget idéz elé az az egy igénytelen kis számocska?

Mielőtt magyarázatomat az írásjelekről befejezném, meg kell még röviden említenem – mit csaknem elfeledék – hogy pontot oda szedünk, hol valamely tárgynak a magyarázata befejeztetett. Vesszőspontot a terjedelmesebb körmondatokban foglalt egyes mondatok után, pl: ma reggel kimentem a nagy erdőbe vadászni, de nem lőhettem nyulat, miután vadászkutyáim egyet se hajtottak lőtávlatba; így aztán kénytelen voltam vad nélkül térni haza. A vesszőket már a mondatok közti szavak elibe is szoktuk szedni, t. i. a hogy, mely, ki, mi, stb. szavak elibe. A felkiáltót indulatos kifejezések után, pl: égbekiáltó ravaszság! – A kérdőjelt kérdéses mondatok után szedjük; pl: voltál-e ma a tanyán? A felkiáltó vagy kérdőjel igen gyakran a fejezetet is bezárja s utána nagy betű következik; kimeneteknél pedig, midőn oda esnek, ezen írásjegyek uralkodnak a pontok helyett.

Arra nézve különben, hogy a szedő a helyesírást jól, alaposan megtanulhassa, nagyon sokat kell olvasnia, még pedig nagy figyelemmel; s meg kell szereznie azon tankönyveket, melyekből a helyesírás szabályait meg lehet tanulni. A szedő gyakorolja magát a jobb és gyengébb kéziratok olvasásában is; sőt nem bírom eléggé ajánlani a nyomdász fiatalságnak az idegen nyelvek tanulását is.

6. A bekezdések- és kimenetekről

A bekezdések 15–16 Cicero szélességű soroknál egy, azon felül egész 24 vagy 26 Cicero szélességig két Cicero (fél kuadrat) lehetnek; ennél nagyobb bekezdéseket tudományos vagy más szépirodalmi műveknél soha sem kell alkalmazni; sőt ha félív (folio) szélességre (36–40 Cicero) történnék valamely szedés, bőven elég két és fél Ciceroval (fél kuadrat és halbgefirt) bekezdni; a nagy bekezdések nagyon rontják az ízlést.

A kimenetsor két hosszabb vagy három rövidebb szónál kevesebből nem állhat; ha a kimenetekre csak fél vagy egész szó mutatkoznék, az 5–6 sorba behozandó; ha pedig a kimenetsorra csak két rövid szócska mutatkoznék, azon esetben 7–8, sőt több sort is kell megtördelni, hogy abba még egy szó átmehessen, anélkül, hogy a szavak közé nagy hézagok szedetnének; szakavatott szedő ily esetekben nagyon könnyen segít a dolgon; t. i., ha ott a közelben rövidített szavak fordulnának elé, azokat egészen kiszedi, vagy ellenesetben rövidít. Legkönnyebben segíthet ily esetekben a szerző.

A kimenetsor hézaga egy Cicerónál kevesebb nem lehet; ha annyinál kevesebbre mutatkoznék, azon esetben azt abba s az előtte lévő sorba kell beosztani.

Kimenet-zárásoknál az apróbb kizárási anyagok közvetlenül az utolsó szó- és soha sem a kuadratok után, a sor végére szedendők.

Kimenetsoroknál vagy egész üres sorok szedése alkalmával a kuadratokat fektetve szedni nem szabad.

7. A szóelválasztásokról

A sorok végén történő szóelválasztásokra lelkiismeretes gondot fordítson a szedő, annál is inkább, mivel ez elválasztások egészen az ő ügyességére vannak bízva; – az írók nem tudhatják előre, hogy szedés közben melyik szó fog elválasztásra kerülni; ha ezt előre tudnák, bizonyára sokan megjelölnék, hogy ezt meg amazt a szót mikép kellessék elválasztani.

Ha a javítást valamely munka mellett szakavatott nyomdász vezeti, úgy a fiatal nyomdászsegéd vagy tanoncz rövid időn megtanulhatja az elválasztás szabályait, ha t. i. a kijavításokat

figyelemmel kíséri; a nem nyomdász javítók vagy igen kevés, vagy éppen semmi gondot sem fordítanak a helyes elválasztásokra, ily esetekben fordulnak elé a sok ízetlen, s nem ritkán botrányos szóelválasztások, főképp ha ily eseteknél a szedő részéről a hanyagság is karöltve jár.

Hogy az egyes szótagu szokat elválasztani nem szabad, de nem is lehet, arról talán a tanoncoknak is van tudomásuk, midőn a nyomdába lépnek; e szók a következők: csak, hogy, ezt, azt, mint, kint, csinyt, vagy, rug, rág, ront, bont, szép, stb. stb.

A két tagu szavakat a magyar helyesírás szabályai szerint kézírásnál el lehet választani, de nyomtatásban nem mindig; a szedőnek tudni a kell, hogy két betüből álló szótagot elválasztani s az új sor elibe átvinni nem szabad; nem még azon esetben sem, ha azon szótagnak mássalhangzó kezdő betűjét két összetett betű képezné, u. m.: cz, cs, gy, ly, ny, sz és zs, mivel ez esetben az elválasztások ily épületesen hangzanának: kap-csa, tó-csa, har-csa, ka-csa, Mar-csa, kul-csa, Van-csa, ar-cza, har-cza, kan-cza, ko-cza, Lu-cza, ru-cza; a következő elválasztások sem igen jól hangzanak: leá-nya, ba-nya, ta-nya, tu-nya; aztán ősz-sze, visz-sza, Ti-sza; továbbá: han-gya, ron-gya stb. Kerülni kell azon szavak elválasztását is, melyek juk szótagokkal végződnek; pl: hall-juk, fog-juk, varr-juk, kap-juk, bont-juk stb.; rossz elválasztások lennének még a következők is: il-lelt, il-lem, il-lan, it-ten, it-tam, it-tak, it-tunk, ot-tan; két sovány betűnek a sor végén hagyását még azon esetben is kerülni kell, ha azok közül az első képezné a mássalhangzót, pl: li-get, li-heg, ti-már, ti-tok, ti-los, fi-gyel, stb.; nagyon árván néznének ki ott e szegény betűcskék; át kell vinni azokat társaikhoz, vagy társaikat kell áthozni melléjük. – Látunk sokszor ilyen, kritikán alóli elválasztásokat is, úgymint: le-ány, hi-ány, stb. – A következő szavakat azon oknál fogva nem kell szedés alkalmával elválasztani, mert mint fennebb is emlitem, két betűt elválasztva átvinni a sor elejére a szedés szabályaival ellenkezik; pl: ve-le, te-le, ke-le, lás-sa, tud-ja, hall-ja, lát-ja, fog-ja, mar-ja, ir-ja, biz-za, tilt-ja, vall-ja, fal-ja, kap-ja, csal-ja, fon-ja, fuj-ja, hul-la, ró-ka, fo-ka, mó-ka, tor-ka, ban-da, lát-ta, vár-ta, csu-ka, kur-ta, kap-ta, lab-da, csap-ja, csiz-ma, fecs-ke, kecs-ke, lecz-ke, bor-só, kor-só, hor-dó, Van-da, Jós-ka, Im-re, Pis-ta, Ir-ma, Vil-ma, Il-ka, Ilon-ka, stb. stb.

Olyan szavakat éppen nem szabad elválasztani, melyeknek a sor végén hagyott vagy az új sorba átvitt részei illetlenül, azaz botrányosan hangzanának; például: gyak-ran, szar-vas, basz-szus.

A szedési szabályok szerint az elválasztott s átvitt szórészeknek három v. négy betüből kell állniok s a szokat mindig a szótagolás szabályai szerint két egészséges részre osztva kell átvinni; az átvitt szórész első betűjének, igen kevés kivétellel, mássalhangzónak kell lenni; olyan összetett szavaknál, melyek magánhangzókkal kezdődnek, az átvitt szórész kezdőbetűjét magánhangzó képezi, úgymint: táv-irat és nem tá-virat, helyes-írás és nem helye-sírás, henger-állás és nem henge-rállás, fegyver-állás és nem fegyve-rállás, ind-okolni és nem indokolni, réz-üst és nem ré-züst, szép-irodalom és nem szé-pirodalom, stb.

Következőleg történnek helyesen az elválasztások a szótagolás szabályai szerint:

Meg-lát-tuk, meg-vi-gyáz-tuk, meg-nyer-tük, meg-fizet-tük, meg-sze-li-dí-tet-tük, or-szág-gyűlés, ré-vész, Bi-har-me-gyé-ben, isme-re-tes, ideig-le-nes és soha sem ide-iglenes, ve-zér-könyv, vak-ság, bu-ta-ság, né-ma-ság, sze-ren-csét-len-ség, kel-le-met-len, isme-ret-len, szeke-rezni, lan-ka-dat-lan, szor-gal-ma-tos, ve-gyész, va-dász, kö-mé-nyes, eme-letes, pa-pi-ros-gyár, regé-nyes, té-ves, ka-la-pos, ke-mény, re-mény, véle-mény, lé-lek, kez-de-mé-nye-zés, kár-tékony, cse-le-ke-det, ke-res-ke-dés, fel-es-ke-tés, ke-nyér-tő-rés, rá-gal-ma-zá-sok, fá-rad-ságos, vi-lá-gos-ság, ké-rel-me-zés, üz-le-tünk, szo-bánk, kony-hánk, bo-runk, meg-isszuk, szalonna és teljességgel nem szalon-na, pe-csét-metsző, kapá-lás, ka-szá-lás, sző-lő-hegy, erdőben, ré-te-ken, asz-tal, asz-ta-lon, fes-té-szet, öröm-apa, les-ben, menny-dör-gés, ke-nyér-sütés, szal-más, ke-resztút, mo-csár, sze-kér, ká-poszta, ter-met, gyász-hír, kávé-ház, ké-

mény-seprő, tulaj-don-jog, sze-re-tet, eme-let, ke-ze-det, kez-det, ren-de-let, meg-le-het, had-se-reg, ren-ge-teg, szép-iro-da-lom, győ-ze-lem, ké-re-lem, csin-ta-lan, gond-ta-lan, hon-ta-lan, szó-ta-go-lás, ken-der-áz-ta-tás és nem ken-de-ráz-ta-tás, cse-lekvény, fo-lyó-víz, ten-ger, ha-jó-tő-rés, stb. stb. stb.

Az egyes betűkkel megrövidített szót, úgymint: t. i., p. o., f. é., u. m., o. é., stb. egymástól elválasztani teljességgel nem szabad. – Nem lehet elválasztani egymástól a csak kezdő nagy betűkkel jelölt családneveket sem, pl: B. S., M. F., U. Gy., H. G., K. J., P. K., D. K., G. N., L. J., L. S. stb.

A számokat egymástól elválasztani éppen nem szabad; nincs olyan halandó, ki nyomtatásban elválasztott számokat tudna felmutatni; még a szám mellé jegyzett ragokat: -ik, -ben, -ban sem szabad a következő sorba átvinni; előforduló esetekben a számok mellé pont szedendő. Ha valamely számot betűkkel szedünk ki, úgy azt el lehet választani a szótagolás szabályai szerint.

Meg kell még e helyen azt is említenem, hogy a nevek elibe irtt címek, t. i.: mltgs, ngs, tkts, gr. (gróf), b. (báró, ezt a címet sokan így rövidítik: br., elég helytelenül) nem hagyandók a sorok végein, ha azok oda esnének, hanem átviendők a nevekkel együtt az új sorba.

8. A tördelés- vagy kolumna-alkotásról

A tördelés (kolumna-alkotás) nem csekély ügyességet és ízlést igényel; éppen azért arra nagy gondot kell fordítani úgy politikai-, mint szépirodalmi lapoknál, valamint kisebb, tudományos- vagy szépirodalmi műveknél.

Magyarázatunkat a tördelésről vagyis kolumna-alkotásról a nyolczadrét alaku műveken kezdjük meg.

A címlapszedést az accidenc-szedőre bizzuk, az majd külön vagy az előszóval fog egyszerre kiszedetni.

Az első kolumnát, ha a mű 16 v. 18 Cicero szélességű sorokkal szedetett, hat üres Cicero sorral, 18 Ciceronál szélesebb sorokkal szedett műveknél nyolcz üres Cicero sorral csapjuk be; erre a célra a stécek is alkalmasok.

A becsapott üres sorokra szedendő a főcím – ha t. i. főcím is van irva – a főcím alá 15–17 Cicero szélességű soroknál 2 Cicero-, 18-tól 24–26 Ciceros szélességű soroknál 3 Ciceros zárvonalt szedendő alig egy Cicero távolságra a főcímtől; leghelyesebb e zárvonaltocskát Cicero-, mittel-, terczia- vagy tekszt üres sorba szedni; az illő hézagot aztán meg lehet adni tágítókkal (durchsch.), arra vigyázva, hogy a zárvonalt a felső címecskéhez két vagy három tágítóval legyen közelebb, mint az utána következő másodrangú címhez. Ha a becsapások után csak egy sorból álló címecske lenne szedendő, mint például beszélyek- s költeményeknél, az után nem kell zárvonalt szedni. Az ízléssel s választékos betűkből szedett címre egy Cicero üres sor szedendő, melyre aztán a tartalomtól annyit kell emelni, míg a szabályos magasság elérik.

Mennyi legyen az a szabályos magasság?

A kolumna magasságára nézve, beleszámítva a kolumnaszámot és anslagsort, a következő arányt kell szem előtt tartani: 15– 6 Cicero szélességű soroknál a magasság 27–28, 18 Cicero szélességű soroknál 32, 20 Cicero szélességű soroknál 35–36 és 24 Cicero szélességű soroknál 42 Cicero magasságu lehet a kolumna.

A kolumna egy üres Cicero sorral, mint anslagsorral zárassék be; az első kolumnánál e sor végére két vagy másfél Cicero hézag előtt szedendő minden ívnél az ívszám (Sign.); ugyane sor elejére szedendő másfél vagy két Ciceroval becsapva – ha szükséges – a mű rövid címe is, nonparel- vagy petitből; ezt a címet normának is nevezik; nagy nyomdákban, hol nagymennyiségű munkák jelennek meg, e címecske arra való, hogy a munkák kinyomás után össze ne zavartassanak. Ha a kolumna magassága a melléje helyezett stékek magassága szerint egyenlő, azt spárgával kikötjük s helyére tesszük. – Ha a kolumnák mellé marginal (szélzetszedés) is szedetnék, az a kolumna oldala mellé helyezett négy Cicero átméretű stékek végei közé szedendő nonparel- vagy petitből, a kijelölt irányban; azt alig kell mondanom, hogy kvadratokkal és négy Ciceros tágitókkal egyengetjük a szélzetszedést az illő irányba. Van reá eset, hogy a szélzetbe csak számok szedetnek; ez esetben csak két vagy három Ciceros stékeket helyezünk a kolumna mellé. A szélzetszedés páratlan kolumnánál a jobb-, párosnál pedig a baloldal mellé szedendő; a kolumna és szélzetszedés közé mindig tágitókat kell végig helyezni.

Az olyan kolumnák fölibe, melyek becsapatnak, nem kell kolumnaszámot szedni.

A második kolumnának már úgynevezett kolumnaszámot szedünk; a kolumnaszámot rendszeren egy Cicero-sorba szoktuk szedni középre, s alája kisebb műveknél három, nagyobbaknál pedig négy Ciceros finom vonalkát teszünk. – Lehet a kolumnaszámot két gondolatjel (–) közé is szedni, úgy, hogy a szám és gondolatjel közt egy halbgefirt hézag legyen. A kolumnaszél fölibe is lehet szedni a kolumnaszámot; oly eseteknél, midőn betűs kolumnaszámok (Lebender Columnentitel) és szélzetszedés fordul elé, épen oda is kell azt szedni. Szélzetszedéseknél a kolumnaszámot nem a szélzet külső széle, hanem a kolumna széle irányába kell helyezni; s ez esetekben a páratlan szám jobb-, a páros pedig balfelől szedendő. A kolumnaszám után egy Cicero üres sort helyezünk.

Azon esetben, ha a kolumna finom vonal-körzetbe szedik, mint pl költeményeknél is, a kolumnaszám a körzet keretén kívül szedendő; alája azonban vonalkát nem kell szedni.

Minden ív harmadik kolumnája alatt az anslagsorba odaszedendő azon ívszám (szignatúra) csillaggal, mely az első kolumna alá is szedetett; sokan e kolumna alá csak csillagot szednek; úgy is jól van; arra azonban nagyon kell vigyázni, hogy ezen jelek közül egyiket vagy másikat oda szedni el ne múlasszuk, mivel anélkül könnyen megtörténhetnék az a kellemetlenség, hogy azon forma fordítva nyomatnék ki; az ív címecskéjét (norma) ez üres sorba nem kell beszedni.

Ha a szövegben jegyzetek fordulnak elé, azokat csillaggal jelölve külön szedjük a kolumna alá, még pedig, ha a tartalom Cicero vagy gármondból szedik, előforduló jegyzetei petitből, petit szövegű szedésnél pedig a jegyzetek nonparelből szedetnek, következőleg: azon szó után, melyre a jegyzet vonatkozik, egy csillagot szedünk, vastag spácziumot helyezve elibe; a sor kizárása után a jegyzetet is kiszedjük egy vagy másfél Ciceroval bekezdve, mely elé szintén csillagot szedünk; ez a jegyzet tördelés alkalmával a kolumna alá helyezettetik, a körülmények szerint kiszabható távolságra a tartalomszedés utolsó sorától; e hézag azonban egy Ciceronál nagyobb nem igen lehet. Ha egynél több jegyzet is fordulna elé valamely kolumnában – ez az eset igen gyakran fordul elé – úgy azokat csillag helyett törtszámokkal kell jelölni; ezen törtszámokat nem kell folytatólágyosan szedni a többi kolumnákon előforduló jegyzetekkel, hanem minden kolumnánál elől kezdve.

A jegyzetek – ha történetesen sok fordulna elé – a kolumnának csak egyharmad részét foglalhatják el.

Ha valamely jegyzet oly terjedelmes lenne, hogy azon kolumnát, melybe tartozik, csaknem elnyeléssel fenyegetné, úgy annak egy része a következő kolumna alá viendő át; az azon kolumnán eléforduló jegyzetek aztán az átvitt jegyzetrész alá szedendők.

Az anslagsorba jegyzetet vagy zárvonalkát szedni, avagy azt nélkülözni teljességgel nem szabad; nem pedig azon oknál fogva, mert nyomás alkalmával e hanyagságért a soregyen (regiszter) nem találta.

Kolumna-alkotáskor vigyázni kell, nehogy korcssorok álljanak elé; korcssornak nevezzük azon kimenetsort, mely a kolumna első sorát képezné; valamint a kolumna első sora nem lehet kimenetsor, úgy annak utolsó sora sem képezhet kezdetsort.

Ha valamely sor kezdetet s egyszersmint kimenetet is képez, s az a kolumna elejére esik, nem tekintetik korcssornak; azt bátran ott lehet hagyni.

A mű egyes cikkeinek avagy az egész mű befejezésekor a zárvonaltos kolumnát 7–8 sornál kevesebb nem képezheti. Ha ilyen befejezések után datum és aláírás következne, a zárvonalt elmarad; ellenesetben ha aláírás nem volna jelölve, a szedés után zárvonalt kell alkalmazni; de hogy az mily távolságra essék a szedéstől? afelől sok szedő nincs tisztában; mert ha az olyan zárkolumnán, melyen csak 7 vagy 8 sor szedés van, a zárvonalt az után alig két vagy három Cicero távolságra helyeznők, szabálytalanul nézne ki; valamint szabálytalan lenne a beosztás akkor is, ha a zárvonalt oda le a mélységbe bocsátanék alá; e tekintetben a következő szabályt kell szem előtt tartani: fel kell osztani tehát a fennmaradt üres tért három egyenlő részre s az első egyharmad hézag után kell a zárvonalt alkalmazni; pl ha a szedés után maradt egész üres tér 15 Cicero teszen, azon esetben a zárvonalt öt Cicero távolságra szedendő a szövegtől; ezt az arányt kell folytonosan szem előtt tartani.

Ha zárkolumnára datum s aláírás lenne jelölve, ez esetben a datum egy vagy két üres Cicero-sor után szedendő – amint a körülmények engedik – az aláírásra nézve azon szabályt kell megtartani, melyet a zárvonaltól már említettünk.

Ha a zárkolumnán jegyzetek fordulnának elé, azok mindjárt alól a tartalom után egy Cicero üres sor hézag után szedendők és soha sem a zárvonalt után.

Aval sincs tisztában sok fiatal szedő, hogy a zárvonaltok mily hosszuk legyenek? A zárvonaltok (Spitzenlinie) 15-től 18 Cicero szélességű kolumnáknál három-, 18–22-ig négy-, és 24-től 26-ig hat Cicero hosszú egyszerű finom vonaltok alkalmazandók; az összetákoltszifra zárvonaltok nem emelik a mű díszét; maradjunk csak az egyszerűség mellett. Költeményfüzeteknél inkább lehet díszes zárvonaltokat használni; tudományos művek és beszélek egyszerűséget igényelnek.

Az író némely fejezetet három csillaggal is szokott egymástól elválasztani; ez esetben a három csillag egy üres sor közepére záratik, még pedig a két szélső megfordítva, a középső a szignatura menete szerint; a csillagok közti hézag kisebb műveknél egy és fél-, nagyobbaknál két Cicero legyen; a csillagos sornak is mindig a felső szedéshez s nem az alsóhoz kell közelebb állni; helyezzünk tehát fölibe két- és alája négy tágitót; ha pedig a beosztás szorosan tartandó, elibe egy és utána két tágitót tegyünk; arra kell vigyázni – az ízlés szempontjából – hogy a csillagos sor előtti kimenetsor annyira megteljen, kergetés nélkül, hogy a végén fennmaradó hézag 6 vagy 7 Cicerónál nagyobb ne legyen.

Ha valamely fejezetet rendszeresen bevégeztünk, a másik fejezetet vagy részt ismét új kolumnán, a már előírt szabályok szerint 6–8 Cicero becsapás után kezdjük meg páratlan kolumnán; tehát ha az előbbi fejezet történetesen páros kolumnán végződne, úgy az után egy egész üres kolumnát kell összeállítani, s csak azután kezdendő meg a becsapott új kolumna; az

összeállítási szabály és ízlés ezen rendszert parancsolja; a szerző és főnök vagy ügyvezető óhajtására azonban a becsapott kolumnát páros oldalon is kezdhethük.

Van arra is igen gyakran eset, hogy az új fejezetet a zárvonalka után ugyanazon oldalon kell megkezdenünk, melyen az előttevalót befejeztük; a szerzők szokták ezt néha így óhajtani takarékosági szempontból; ez esetben a következő beosztási szabályt kell szem előtt tartani:

Az előbbi fejezet után két üres Cicero sorra szedendő a zárvonalka, mely után négy üres Cicero sort alkalmazunk, s ezen négy üres sorra szedendő a fő- és másodfoku cím, a már említett beosztás szerint, melyre a tartalom emelendő; itt arra kell vigyázni, hogy a tartalomból azon kolumnára 7–8, sőt 10 sor is jusson; vigyázzon a szedő, nehogy ily esetben azon bakklövést kövesse el, hogy az ízléssel kiszedett fő- és másodfoku cím után a tartalomból csak éppen két vagy három sorocskát helyezzen s aztán folytassa tovább pályafutását; úgy nézne ki az ilyen cím, mint azon magyar főúr, ki díszruhába öltöztvén, kardot köt, fejére kalpagot tesz, de sarkantyus magyar csizma helyett komotczipőt húzna a lábára.

– Igen, de ha oda több sor éppen nem fér – mondaná sok fiatal szedő!

Azon esetben, ha oda több sor nem férne, zárvonalkát kell ott hagyni a már említett szabály szerint, s át kell menni az egész címmel a következő kolumnára s azt becsapva, tovább haladni.

Mit csinál a szedő azon esetben, ha valamely cikk éppen megtölti azon kolumnát, melyen az bevégeződött? ez az eset is igen gyakran fordul elő, úgy hogy éppen csak az anslagsornak marad ott helye. – Némely fiatal szedő ilyenkor nem csekély zavarba jő, tünődvén afelett, hogy a zárvonalkát hová helyezze? – Nem ritkán a még gyakorlatlan szedő a zárvonalkát beleplántálja az anslagsorba; – ez azonban helytelen eljárás lenne. A zárvonalkát ez esetben egyszerűen nélkülözni kell; azon zárvonalka nélkül a mű összeállítási értéke mit sem szenved.

A másodfoku címek elibe zárvonalkát nem kell alkalmazni; másodfoku cím némely műben igen sok fordul elő; azok elibe két-, utánuk pedig egy-egy Cicero üres sort kell szedni.

Ha a másodfoku címcéske a kolumna felső részére esnék, azt nem kell közvetlenül a kolumnaszám, hanem két üres Cicero sor lecsapás után szedni.

Ha a másodfoku címcéske a kolumna alsó részébe esnék, arra a tartalomból két sort mulhatlanul kell emelni, sőt négyet is, ha a címcéske két sorból állna; a címet egy sorral ott hagyni, a nyomdász szabályok szerint, teljességgel nem szabad.

Ha a §-sok előszámokkal külön sorba középre szedetnének, ez esetben azon sorok elé három, utánuk pedig két tágitót kell helyezni. Még §-ust sem lehet a kolumna alsó részén egy sorral hagyni, ha a tördelés úgy ütne ki, két sor szedést az után is kell helyezni.

Arra nagyon kell vigyázni a kolumna összeállításakor, hogy a páratlan kolumna kötjeles fél szóval ne végződjék, azaz, azon szónak egy részét átvinni a következő kolumnára, szabályellenes lenne.

Ha egész vonalzatot kolumnák fordulnának elő valamely műben, s azok nem függőlegesen, hanem csak fektetve vagyis keresztbe szedethetők, arra kell vigyázni, hogy azok fejeikkel mindig a sarok és nem a külső szél felé essenek kinyomás után; azaz: páratlan kolumnánál a fővel balra, párosnál pedig jobbra kell azokat fektetni.

Az elősorolt szabályok szerint tördeltetnek meg a középre szedett költemények is, avál a különbséggel, hogy a becsapott kolumnák fölibe kolumnaszámokat is kell szedni. A költemények tördelésénél arra kell vigyázni, hogy a rimelő sorokat ne válasszuk el egymástól, midőn a kolumnát befejezzük; leghelyesebb, ha a versszakok együtt maradhatnak.

A költeményeket, a költeményben előforduló leghosszabb sor szerint kell középre szedni; azt ugyanis kiszedjük s középre zárjuk, s ekkor határozzuk meg, hogy a sorokat két, három vagy négy Ciceróval kezdjük-e be? A bekezdést minden költeménynél meg kell változtatni, aszerint amint a verssorok kevesebb vagy több szótagokat foglalnak magukba.

Ha tehát valamely vers után, mint az előbbi, épen olyan méretű vers kerül szedés alá, a bekezdés ugyanaz marad, mint az előbbinél.

Ha valamely munkához előszó is lenne írva s az utoljára kerülne szedés alá, annak római kolumnaszámokat szedünk. Az előszóval nyomul sokszor a címlap is.

Magyarázatomat a kolumnák tördeléséről úgy adtam elé, mintha egész hasábok állnának tördelésre készen rendelkezésünkre; félreértés kikerülése szempontjából meg kell említenem, hogy midőn valamely munka szedéséhez fogunk, azt mindjárt kimért kolumnákba is szedhetjük, szem előtt tartva az ezen rovatban elmondott szabályokat.

A hirlapokat előbb hasábokba szedjük, azokat kefével lehuzatván, megolvastatjuk, s csak a hibák pontos kijavítása után állítjuk össze a lapot.

Mondjunk valamit a laptördelésről is. A lapcímek ízlésteljes kiszedését bizzuk az accidenc-szedőre; az accidenc-szedésről hátrább fogok röviden szólni.

A kolumnaszámok alkalmazása itt is úgy történik, mint a kisebb műveknél.

Laptördelésnél a Cicero mérték szerint kimért hasábok mellé rendesen Cicero alapra öntött finom hasábvonalat helyezünk; ilyen hasábvonalokat öntenek félcicero, petit, gármond, sőt mittel alapokra is; nagyobb lapoknál inkább a Cicero alapra öntött hasábvonalokat szoktuk használni.

Ha valamely alapra öntött hasábvonalokkal nem bírnánk, azon esetben egyhatod réz- vagy ólomvonalokat veszünk használatba, azok mellé kétfelől 3–3 vagy annyi tágítót fektetünk, amennyi az óhajtott hasábvonalok átméretét kitenné.

Laptördelés közben arra kell vigyázni, hogy a zárvonalkák fölött és alatt feltűnő nagy hézagok ne maradjanak; a zárvonalt itt is mindig az előbbi cikkhez legyen egy pár tágítóval közelebb, mint az utána következő címhez.

A jegyzetek – ha fordulnak elé – itt is a hasáb alá helyezendők, a már említett szabályok szerint.

A tárczacikk, midőn előfordul, a kolumna alsó részébe tördelendő, melynek címe ízléssel legyen szedve.

A tárczacikkek vonulhatnak három oldal alatt is keresztül; ez esetben az első tárczarész a lap első oldala alá, a másik két rész pedig a második és harmadik kolumna alá tördelendő; legszabályosabban néz ki a lap, ha a tárczák csak két egyenlő részre oszthatók; ez esetben az első tárczarész a második, a második rész pedig a harmadik kolumna alá tördelendő.

A tárczarovat az egész kolumnának csak egyharmadát foglalhatja el.

Láttam, nem ritkán, olyan tárczákat is, melyek az egész kolumnának felénél jóval több részét foglalták el; úgy nézett az olyan kolumna ki, mint azon magyar ember, ki nadrágját nem a csipőjére, hanem épen a hona alá köti.

A tárczarovatok fölibe fekete-finom vonalokat használunk, keresztül futva az egész oldalon, vagy pedig a hasábok szélessége szerinti darabokban; ez esetben arra kell vigyázni, hogy ezen vonalok átfutólag egymással hajszállra találjanak; a tárczavonalok elibe és után egy-egy petit üres sort helyezünk.

A lap utolsó oldalára jönnek a hirdetések, melyeket alól keresztül futólag egynegyed petit fekete vagy kettős-finom vonalra szedett nyomdai czégitat (impressium) zár be. Alig kell mondanom, hogy az újságkolumnák alá is egy-egy Cicero anslagsor szedendő. A harmadik kolumna anslagsorába itt is kell egy csillagot szedni.

9. A vonalzos művek szedéséről

A vonalzos munkák szedésénél a következő szabályra vigyázzunk: mielőtt az összeállítás-hoz fognánk, a szedenyben az egyes rovatok szélességét Cicero gefirtek közé szedett vonalokkal jelöljük meg, s midőn ez pontosan megtörtént, azon sort kiemeljük a hajó baloldalára; ekkor kiszámítjuk a főnek magassági térmértékét, beleszámítva a főben keresztülfutó vonal-kákat, s csak ekkor fogunk a szedéshez, kitüntetve az osztályzatok fölött elvonuló jelentéke-nyebb sorokat, egyik fekete vagy kettős-finom vonaltól a másikig.

A nem keresztülvonuló sorok soha sem lefelé, hanem mindig fölfelé irányulva szedessenek; a sorok jól zárassanak ki. Vonalzos munkánál a sorokat nem kell soha közvetlenül a vonalokra fektetve szedni; egy-egy tágítót kell mindig tenni a vonalok és szedés közé; van reá eset, hogy a szavak mellé félcicero hézagot is alkalmazhatunk. Ha valamely rovat tartalma igen sok szóból állna, azt szedhetjük apróbb írásból is, mint a többit.

Midőn a vonalzos mű feje befejeztetett, arra egy keresztülfutó egyhatod Cicero fekete vagy kettős-finom vonalt kell fektetni; ezt a vonalt egyes rézvonalokból is állíthatjuk össze; ezután szélvonalokat (Einfassungslinie) alkalmazunk a fő fölibe és baloldalon, (ezen vonalokat előre is oda lehet helyezni); aztán a már kimért magasság szerint reá helyezzük függőlegesen az úgynevezett vonalzat-lábat (Tabellen-Fuss), az egyes vonalok közé stékeket alkalmazva.

Ha a vonalzos műbe keresztvonalok (Querlinie) lennének szedendők, úgy azokat minden egyes rovat közé külön kell beszedni egészen le a vonalok végéig, 2, 3, 4, 6, 8, vagy a kívánalmak szerint 10–15 Cicero távolságra egymástól; van reá eset, hogy némely vonalzos műven alig 3–4 vonal fut keresztül, míg egy másik műven 24, 26, sőt 30 is.

Van arra is igen gyakran eset, hogy apró anyag (sték, kuadratok) hiányában a keresztül futó rovatokat nem egyenként szedjük be a függőleges vonalok közé, hanem a vonalzat szélessége szerint, külön hajóra, egészen keresztülfutólag; ez úgy történik, hogy a fő magasságát, hozzá számítva a legfelső rovat térmértékét is, elébb stékekkel kitöltjük, azután a keresztülfutó vonalokat helyezzük el egymás után, a már kimért távolságra egymástól; ezen keresztvonalok az egyik szélvonal belső részétől a másikig kell, hogy vonuljanak, azaz a belvilág terjedelme szerint.

Az ily vonalzos művel aztán a sajtónak van több dolga, kelletvén azt kétszer nyomni, t. i. másodszor a kolumnákat megcserélve.

10. Az accidenc-szedés- és még valamiről

Mielőtt e kényes természetű szedésről koczkáztatnék pár szót, meg kell jegyeznem, hogy e tekintetben alig lehet elméletileg csak némi utasítást is nyújtani.

Az accidenc-szedésre tanítani valakit elméletileg, csaknem annyit jelentene, mintha a költőnek adnánk utasítást arra nézve, hogy a költeményeket miként írja... Az accidenc-szedést művészetünk terén költészetnek lehet nevezni; a jó accidenc-szedőnek a költészettel határos ízléssel

s phantasiával kell bírnia. A valódi accidenc-szedésre születni kell. Jó szedővé, síma szedésben, mindenki válhatik, anélkül, hogy az ízléses accidenc-szedésről csak fogalommal is alig bírna.

A jó accidenc-szedő még oly nyomdában is, mely az accidenc-betűknek igen kis választékával bír, tud eléállítani ízlésteljes accidenc-munkát; míg egy ahoz nem értőnek, ha az accidenc-betűk s díszes körzetek s más kellékek tengerében úszik is, csütörtököt mond fegyvere.

Ott foglalkoznak a nyomdászok napestig a betűk milliói közt; ismerik a különböző alaku és nagyságu betűk neveit – már akik ismerik; – de azért akik nincsenek hivatva az accidenc-szedésre, hiában fáradoznak, fáradságukat nem koronázza siker; összeállított munkájokban nincs semmi ízlés; olyan az, mintha csak favillával lenne összehányva, vetve.

Például: egy könyvczím első összeállítás alkalmával nem csak gulaalaku, de annak egyes sorai sincsenek kellőleg megválasztva; úgy illik oda némely sor, mint a pandur a salontársaságba.

A kolumnát megmosatja, elosztja s azt újból szedi; lehúztatja; akkor meg kitűnik, hogy a második és negyedik sor a többi finom metszetű sorok mellett túlfeketék; a szerző neve a cím alatt épen terczia zömök (gedrückte) betűből van szedve, mely csaknem megtölti a sort; jó messzire meglátszik, akár mintha valamely kisebbszerű falragaszon tündökölné. Ismét elbontja s újból szedi; – ekkor a címsorokat hosszas fáradság után valamennyire összhangzásba hozta, s a szerző nevét is oly idealis betűből szedte, mely nemcsak tökéletesen összhangban van a címsorokkal, de emeli is a cím díszét; most azonban azt a hibát követte el, hogy a szerző neve után egy egyszerű 3 vagy 4 Ciceró finom vonalka helyett jónak látta két hákum-bákum renaissance-czirádát alkalmazni; úgy néznek ki azok ott egymás mellett, mintha két keleti sáska telepedett volna oda, azért, hogy majd az egész könyvvel elrepüljenek; vagy pedig a nyomdai czégitrat fölibe egy nagy virágos díszvonalat teszen egy egyszerű 6 vagy 8 Ciceró finom vonal helyett; ez utóbbi el is maradhat.

A hivatott accidenc-szedő komolyan gondolkodva járkal az accidenc-szobában; lelki szemével megteremti a kisedendő címet vagy más accidenc-művet; látja előre, mikép fog az a papíron kinézni.

Hozzá fog a szedéshez, hallgatagon; máskor beszédes, mindenkivel szívesen társalog; ilyenkor nem szereti, teljességgel, ha zavarják. Kised valamely szekrényéből egy sort, oda illeszti a hajóra a többi sorok után; nézi, keresi az összhangot; fejét rázza; azon sor bizonyosan nem talál oda, nem illik bele az összhang keretébe; visszaosztja azt és más betűből szedi ki. – Végre bevégi a művet, lehúztatja; ott áll a fehér papíron az egyszerű, mesterkéletlen s minden tekintetben összhangzatos cím; 5–6 vagy legfőlebb 8 sorból áll az egész, s mily választékosak a sorok, s mekkora ízlés ömlik el azon. Tetszik, nagyon tetszik nekünk e cím, anélkül, hogy meg tudnók magunknak magyarázni, hogy miben rejlik annak szépsége? Némely, még gyakorlatlan szedő ezen címből eltesz egy példányt oly szándékkal, hogy azt mintául fogja használni majd ha talán címszedéssel bíztnék meg. – Hiábavaló okoskodás; – az a cím több vagy kevesebb sorból fog állni s már a címre nézve egyetlen sorocska is nagy különbséget tesz; s úgy lehet, a másik mű tartalma garmond-, ez Cicero- vagy petit írásból szedetett; erre pedig nagy gondot fordítson a szedő, mert a mű címlapját mindig a tartalomhoz arányított kisebb nagyobb választéku betűkből kell szedni. – De nagy tekintettel kell lenni címszedésnél arra is, hogy miről szól azon mű, melyhez címlapot akarunk szedni? – Komoly, tudományos mű, beszély, költemény vagy épen halotti beszéd?

Fiatal barátunk hiában fárad; hiában tartja szem előtt a hivatott accidenc-szedő által szedett ízletes címet.

De ne aggódjunk; bizzuk a címzésedést ismét a hivatott *accidenc-szedőre*; megteremti ő azt is; s fel is mutatja azt rövid időn, melyen az egyszerűség mellett ismét ünnepies ízlés ömlik el; egy komoly, tudományos mű vagy gyászbeszéd címe áll előttünk, összhangban a mű beltartalmával; avagy egy költeményfüzet címét mutatja fel, mely mosolyog a papíron, mint a májusi hajnal; s hol, miben rejlik ezen művekre nézve az ízlés, a mosoly? – Az *accidenc-szedő* teremő erejének titkában.

Ez az eset áll elé más *accidenc-műveknél* is. – Egy összhangzatos lapcízmet; egy tánczvigalmi meghívót; egy meghívó levelet nászünnepélyre; egy műsorozatot; egy meghívó jegyet a főispáni- vagy más főúri ebédre; egy tánczrendet; egy körlevelet; egy könyvboríték-cízmet; egy számlát; egy körzetes díszokmányt; egy gyászjelentést; egy hirlaphirdetményt; kisebb, nagyobb falragaszt stb. stb., egyik *szedő* játszi könnyűséggel és tapintatos ízléssel állít elé; míg egy másik *szedőnek* minden fáradsága füstbe megy; munkája olyan, mint a rossz fejszével faragott rossz ácsmunka.

Az egyik *szedő* apró körzetrészekkel tesz próbát egy kezdőbetű körül, elterjesztvén és elnyújtván azt annyira, mintha csak egy bozontos vukli lenne oda pingálva; más alkalommal pedig renaissance-körzetből próbál egy szegletet összeállítani, de azt akkorára terjeszti, hogy az ember azt hinné, mikép ott egy idélen csóva függ.

A hivatott *accidenc-szedő* úgy tudja használni és hajlítani a különböző körzeteket, mint a kalácsütő a tésztát. Épen egy szögletet állít össze; készen van már; egyszerű az is, de ízlésseljes s úgy néz ki a papíron, mintha nem nyomva, de oda lehelve lenne.

Kalapot emelek az értelmes *accidenc-szedő* előtt.

Midőn művészetünknek e nagy jártasságot és gondot igénylő ágáról igénytelen nézetemet elmondám, nem azon cél lebegett szemeim előtt, hogy a fiatalabb nyomdásznezmedéket lehangoljam, s az *accidenc-szedéstől* elidegenítsem; de sőt főczélom: épen a buzdítás.

Kitartó vasszorgalom és türelem szükségeltetik arra nézve, hogy az *accidenc-szedést* alaposan megtanuljuk; s aztán még valami: éber figyelemmel kell kísérni a jó *accidenc-szedők* műveit, s azoknak elosztására önként ajánlkozni, mivel azoknak elosztása által is sokat tanulhatunk; s aztán a jó *accidenc-szedőtől* utasítást kell kérni; megadják azt szívesen, főképp ha egy-egy pohár borocskával is megtiszteljük őket alkalmilag, a mit meg is érdemelnek; – szükségeltetik végül még valami arra nézve, hogy a fiatal *szedőből* jó *accidenc-szedő* váljék: az t. i., hogy ne féljen hozzá fogni a műszedéshez; soha se lesz az jó *accidenc-szedő*, aki azt összedugott kézzel akarja, csakis látásból megtanulni; úszni sem tanulunk meg soha, ha a vízbe nem ugrunk. Hozzá kell tehát fogni az *accidenc-szedéshez*; lassan fog az menni egyelőre, de menni fog mégis; s ha egyszer belegyakoroltuk magunkat, mint játék fog feltűnni előttünk az *accidenc-szedés*.

Azon *szedő*, ki úgy a sima-, mint az *accidenc-szedést* alaposan megtanulta, ne féljen attól, hogy kenyerét nem bírja megkeresni; kedvelt ember lesz ő mindenütt.

Arra nézve azonban, hogy művészetünk terén szakképzett *szedők* képezhessék ki magukat, nagyon ajánlatos lenne általánosan beleegyezni abba, hogy azon nyomdászok (*szedők* és nyomók), kik megérdemlik, kik szakképzettség tekintetében a kellő magaslatot elérték, az általuk szedett vagy nyomott jelesebb művek alatt nevök fölemlítve legyen; megérdemli a jó munkás, hogy azon a műven, melyet hibátlanul, kellő csinnal, ízléssel állít ki: neve meg legyen örökítve. Azonnal hibátlanabb s csinosabb nyomdai termékek jelennének meg minden felé, miután a *szedő* sokkal nagyobb gondot fordítna azon műre, melyen saját neve is díszeleg,

mint jelenleg, midőn az értelmes munkás nem sokat számít, – végezze munkáját pontosan, hibátlanul s hallgasson; az érdem csak az üzletet, illetőleg tulajdonost illeti.

A szedő már azért is nagyobb gondot fordítana úgy a hibátlan szedés-, valamint annak ízlés- teljes beosztására, miután tudná, hogy azért a nagy közönség részéről is kellő elismerésben részesülne; de tudná azt is, hogy ellenesetben gúnyosan mutatnának reá, mint egy nagy vagy épen botrányos sajtóhibának elkövetőjére; nagy leczke lenne ez reá nézve; míg most egy- kedvűen hallgat.

Sokak előtt különösnek fog tetszeni, hiszem, e nézetem; pedig nincs benne semmi különös- ség; volt már ez ügyről szó, nem egyszer, de mindig elenyészett, épen mint a pipafüst.

Hiszen ez az intézkedés az üzlet, illetőleg tulajdonos érdemeiből egy legkisebb hajszálat sem vonna le; a tulajdonos teremti meg az üzletet, ellátva azt kellő jó anyaggal, s már ez magában nagy érdem; de nagy érdem a tulajdonosra nézve az is: hogy szakértő jó munkásokat foglalkoztat üzletében.

Ha a nyomdász (litographus) köre rajzolt műve alá nevét oda illesztheti, mennyivel inkább megérdemli azt egy jó szedő, ki egész íveket szed ki, míg egy igénytelen betűhibát ejt, mely – természetesen – kijavíttatik.

Ha azon íróknak, kik folytonosan a sajtó közelében vannak s ismerik a nyomdászat fontos- ságát és nehézségeit – afelől kellene nyilatkozniuk, hogy melyiknek van nagyobb érdeme: a nyomdász- vagy a könyvnyomdásznak? én előre meg vagyok győződve, hogy e kérdés a könyvnyomdászok részére dülne el kedvezőleg.

A nyomdász által eléállított képen, ha fordul is elé, valami csekély hiba az nemcsak hogy nem tűnik fel nagyon, de azt nem szakértők meg sem ismerik, míg a nyomdai termékben maradt botrányos hiba minden olvasni tudó ember előtt fel fog tűnni még majd évszázadok mulva is, midőn azon művet a muzeumokban s más családi könyvtárakban fogja az utónemzedék olvasni.

Melyik hibát kell inkább kerülni?

10. A javításról

A javításról igen röviden akarok szólni; röviden azért, mert a javítás épen nem fényes oldalát képezi művészetünknek, főkép ha a műben eléforduló hibákat mimagunk követjük el; értem a túlsok hibát. A betűhibák kijavítására egyenes, jó aczélból készült áracskát használunk. Az árral leendő fölfegyverkezésre legkevésbbé gondoljon a szedő. Ismertem Pestenlétem alatt nem egy olyan szedőt, ki javító áracskát nem is tartott.

– Hol tartja az árat N. úr? kérdem.

– Sehol – felelé ő.

– Hogyan! hát aztán mivel javít, ha arra kerül a sor?

– Semmivel – felelé röviden. Én hibát nem igen ejtek soha; de ha mégis néha-néha vagy egy előbukkan, azt a körmömmel is kijavítom – mondá.

Ez igaz s nem légből kapott állítás. Ilyen szedő van ma is Pesten, sőt vidéken is, nem egy.

Én a szedőket következőleg osztályozom:

1) Azon szedők, kik csaknem minden szóban ejtnek hibát, még pedig nem ritkán többet is: a borzasztóan rossz szedők osztályába tartoznak; ezek munkahalmaz alkalmával csak kénytelen-

ségből vétetnek föl, mint kisegítők valamely üzletbe, de amint fogytán van a munka, azonnal elbocsátatnak. Igen okosan cselekednének az ilyen szedők, ha e művészetet végkép elhagynák.

2) Azon fiatal szedő, ki minden sorban csak egy-két hibát ejt, nem jó szedő ugyan, de a javulás útján van.

3) Az a szedő, aki csak minden 8–10-ik sorban ejt egy-egy igénytelen hibát: a nagyon jó szedők sorába tartozik, s tiszteletet érdemel.

4) Azon szedő pedig, ki egy egész íven át alig ejt 4–5 igénytelen betűhibát: kitünő, virtuoz-szedő.

No de miután az isten nem egyforma tehetséggel áldott meg mindnyájunkat, s nem lehetünk mindnyájan virtuoz-szedők, a javító áracskát ott tartjuk szedőszekrényünk körül, s ha javításra kerül a sor, azt következőleg végezzük:

A kijavítandó formát azon szekrény mellé helyezzük, egy javítószékre, melyből a művet szedtük; ha a kijavítandó mű kisebb kolumnákból állna, azokat egyenként is helyezhetjük egy hajócskára téve, a korrigálószékre. A kolumnát egy arravaló szivaccsal gyengén megnevezzük s arról a spárgát, mellyel körül van kötve, leoldjuk, mivel így a javítást sokkal könnyebben végezhetjük s a betűket sem sértjük meg; ekkor árunkat azon szó utolsó betűje mellé inkább fektetjük, mint szegezzük, melyben a hiba előfordult, s azon egész balra eső sorrészt – bal mutató- vagy hüvelykujjunkat a sor elejére támasztva – félig fölemeljük, ekkor jobb kezünkkel a hibásan szedett szót fönttartjuk, a sor többi részét bal hüvelykujjunkkal is könnyen visszanyomhatjuk; így aztán a kiemelt szóban előforduló téves betű hátulsó részét az árral gyengén érintjük, kiemeljük s helyébe a kijelölt betűt tesszük s azután az egész szót lenyomjuk az ár fakarimájával. – Az egyes sorokat javítás után pontosan ki kell zárni, vagyis azokat a többi sorokkal egyenlővé tenni.

A hibásan szedett szóknak kiemelése úgy is történhetik, hogy azon szónak első betűjét, melyben a hiba előfordult, elébb ovatosan kiemeljük, azt bal mutatóujjunkkal érintvén, azután a szó fölemelését az elébb körülírt módon visszük végbe.

Azon megbocsáthatlan javítási eljárástól ovakodjék a szedő, melyszerint az illető szót elébb ki nem emelve, a tévesen szedett betűt az árral, mint a kozák lándsájával az ellenséget, úgy támadjon meg s azt jobbról-balról boszusan szurkálja, döfölje, mintha épen azon ártatlan betűcske lenne oka annak, hogy oda jutott... S ha az ilyen kiméletlen javítás alkalmával a szedő az ár felső részét a közelebbi sorokhoz támasztja: szemünk előtt áll azon szívtelen rombolás, melyért az illető szedő általános megvetést és azonnali elbocsátást érdemel.

Fontoljuk meg jól, hogy a betűk nem azért bizatnak reánk, hogy azokat kiméletlenül rongáljuk, hanem azért: hogy azokkal kenyerünket keressük meg; kiméljük meg tehát azokat.

A formából javítás alkalmával kivett festékes betűket egy darabka papírra kell helyezni; javítás után azok fölszedendők s két stékecske közé kötve tisztára mosandók s úgy osztandók vissza a szekrénybe. Ezen rendszer kivételt képezhet a napilapoknál, hol csaknem minden betű használatba jön naponként. Díszes czímbetűket, körzeteket stb. festékesen elosztani, megbocsáthatlan nyomdászellenes hiba lenne.

A lelkiismeretes szedő nem hogy az egészen festékes betűket s más kellékeket a szekrénybe visszaosztaná, de a jól meg nem mosott formát is visszaútasítja a sajtóhoz s csak miután azt jól megmosták, veszi kezelése alá.

Ha valamely kisebbszerű javítást a gyors- vagy kézisajtóban kellene végezni, azért a formát mindig föl kell pontosan nyitattatni.

11. Az osztásról

Ha a kinyomott, jól megmosott és tisztázott forma elosztásra kerül, abból 15–24 Cicero szélességű szedésnél 10–15 sort veszünk föl egyszerre elosztás végett ugyanazon szedővonallal, mellyel azon mű szedetett. – Kezdő tanoncok csak két-három sorral kezdjék az osztást, míg a biztos föl vételben be nem gyakorolják magukat.

A föl vétel következőleg történik: a szedővonalt a fölveendő sorok háta mögé helyezzük, azt két hüvelykujjunkkal gyengéden odaszorítván, két mutató- és középujjainkkal a fölveendő szedést elválasztjuk a kolumnától vagy hasábtól s azt kissé magunk felé húzzuk, ekkor az ugynevezett fogást gyengéden, de biztosan az osztóvonalra szorítván fölfelé fordítva, gyorsan föl vesszük s azt balmarkunkba helyezzük olyformán, hogy annak egyik végét bal hüvelykujjunk alsó részével támasszuk meg, míg az osztóvonal többi része a reá nehezede fogással a növendék- és kisujjunkon nyugszik; bal közép- és mutatóujjunk a fogás háta megett örökődik, hogy a fogás hátrafelé ne düljön. A sorok bemetszései (Signatura) ez alkalommal is épen mint a szedésnél, fölül vonulnak a sorokon végig.

Midőn ujsághasábokat osztunk, a fölemelendő fogást az osztóvonallal elébb elválasztjuk a hasábtól s csak azután emeljük föl a már említett módon. Osztásnál a sorokat jobbról bal felé fogyasztjuk következőleg: jobb középujjunkkal az elosztandó egész szót, vagy ha az nagyon hosszú lenne, annak csak felerészét húzzuk kissé előre, ekkor azt hüvelyk-, közép- és mutatóujjunkkal gyengéden megfogjuk s levesszük, levétel alatt azt figyelmesen elolvassuk; levétel után az elosztandó szó vagy szórész növendékujjunkon nyugszik; – ekkor az elosztandó szót hüvelyk, mutató- és növendékujjainkkal gyengéden mozgatva vagyis mintegy morzsolgatva, a betűket egyenként hullatjuk vissza a szekrényben elrekesztett külön osztályzatokba. Az osztásnak gyorsan kell mennie; sokkal gyorsabban a szedésnél; pl ugyanazon szélességre a mennyi idő alatt egy sort szedünk, hármát kell elosztanunk; vannak olyan szedők is, kik sokkal gyorsabban osztanak.

Hogy mekkora figyelemmel kell végezni a betűk visszaosztását, arról már szoltunk e füzetkében; csakis olyan szekrényből lehet hibátlanul szedni, melybe az osztás is hibátlanul történt.

Az osztást épen olyan nyugodtan kell végezni, mint a szedést; – ne hadonázzon a szedő kézzel-lábbal osztás alatt. Azok a leggyorsabb osztók, kik oly simán osztanak, mikép az ember azt hiszi felőlük, hogy épen semmi igyekezetet sem tanúsítanak kötelességök teljesítésében; jobb kezöket az elosztandó szóval nem emelik fel avégből, hogy a betűket onnét a magasból hullassák alá az osztályzatokba, nagyot koppanás kedvéért, hanem gyorsan hordozzák szét a szekrény és annak osztályzatai fölött; nem hallszik náluk a betűk koppanása, mintha azok ruganyos anyagból lennének öntve.

Az accidenc- és rovatos művek osztásánál épen csak a betűsorokkal keressük fel azon szekrénykéket, melyekbe tartoznak, s azokat oda nem dobjuk, hanem úgy helyezzük be, mintha galambtojásokkal lenne dolgunk; máskülönben az accidenc-betűk megsérülnének, s azokkal szép munkákat eléállítani többé nem lehetne. Az accidenc- vagy vonalzosat műben előforduló vonalak, stékek, különböző faju kvadratok és tágtók stb. hosszúságuk szerint azon a formadeszkán, melyen az accidenc-mű áll, külön halmocskákba helyezzük, s végül, midőn a betűk már mind elosztattak, azokat is helyökre tesszük.

12. A helyesírásról

E fontos tárgyról talán elébb kellett volna megemlékezni; nem lehet azonban mindenről egyszerre szólni.

Nekünk, nyomdászoknak, a helyesírási jártasságot elsajátítani, egyik legfőbb feladatunk. A helyesírás ismerete a mi vezérfonalunk; ha azt nem értjük, nem nevezhetjük magunkat képzett nyomdászoknak. A helyesírás ismerete nélkül a nyomdász csak játékszer és gúny tárgya bármely nyomdában.

Ha a szedő a helyesírást alaposan érti, úgy nincs miért rettegnie a neki szedés végett átadott, nem helyesírási fogalmazott kéziratoktól, miután ő azoknak tartalmát értelmesen a helyesírás keretébe ékeli be.

Jaj azon szedőnek, ki a nem helyesírás szabályai szerint fogalmazott kéziratot épen úgy ülteti át az ólombetűk birodalmába, amint az írva van; kerülve a kefelevonat egy kritikus javítók kezébe, ki aztán olyan bepíngált korrekturát helyez el, melytől borsodzik a háta; talán helyesebb volna azt az egész ívet elosztani s újból szedni.

Van a szedőnek is egy kis fogantyúja ilyen esetekben, – állítván, hogy ő szigorúan a kéziratához tartotta magát: gyenge mentség, mely nemcsak szétmegy azonnal, amint kimondta, mint a Turi frakkja, hanem ki is nevetik, s azt kapja feleletül, hogy midőn szed: *főgondja legyen magát a kéziratolvasás mellett az ortographiához is tartani!*

Hibátlan szedést csak az olyan szedő mutathat fel, ki a helyesírást alaposan érti; s ezen megbecsülhetetlen kincset igyekezzék minden szedő magáévá tenni, miután azon szedő, ki a helyesírási járatlanság- vagy épen hanyagságért túlhíbasan szed, nem tűrik meg egy nyomdában sem a következő két főök miatt:

Először: nem tűrik meg azért, mert a nagyon hibás szedés nagy romlásnak van kitéve a javítás által; ha aczélból lennének készülve azok a kis betűcskéik, még úgy is megsínylenék azt a sok szurkálást, döfölést jobbról-balról. Melyik tulajdonos nézi szívesen a betűk rongálását?

Másodszor: nem tűrik meg azért, mert akárhány megrendelő nemcsak azzal fenyegeti a nyomdatulajdonost, hogy a már megkezdett munkát más nyomdába viszi, hanem azon nyomdát örökre kerülni fogja, melyben műve oly értelmetlen szedőre bízott. Feleljen részrehajlatlanul bárki is az elébb mondottakra, hogy melyiktől áll inkább érdekében a nyomdatulajdonosnak megválni: a szerzőtől-e, ki egy szép összeg pénzt ad át neki munka bevégeztével, vagy a rossz szedőtől?...

A nyomdatulajdonos és segéd közt a feltételek a következő igen rövid szavakban foglalhatók: *jó pénzért jó, tiszta, hibátlan szedést.*

Sok fiatal szedő azonban szeretne egész hévvel, örömmel jól, tisztán szedni; megvan nála a jóakarát, de hiányzik a tehetség, s nem bír rátalálni azon biztos útra, melyen mint értelmes, jó szedő haladhatna. Meg lehet találni azon utat is, csak vigyázzon az alább mondandókra.

Ne restelje soha a fiatal szedő útasítást kérni a szakavatott idősb szedőktől; mert azt neki igen szívesen megadják; az útasításkérésért nem nevetik ki a szedőt soha; míg ha önfejűleg követ el valamely bakklövést, hosszas ideig lesz általános nevetség tárgya.

Megvallom őszintén, mikép soha sem bánom meg, hogy Buda-Pesten létem alatt 1856-tól 1862-ig szakértő szedők mellett működhettem, kiktől gyakran nyertem szíves utasítást; s nem mulasztottam el az utasításon kívül előállított műveiket is figyelemmel kíséreni; ilyen szedők voltak: Tóth István, Non, Fanda József, Körömszy István, Imreh Farkas bátyám, Janicsek Sándor kedves druszám, Büchler Dávid, Bonyhády, Huber, stb. stb. Meg kell még emlékez-nem e helyen két kitűnő vidéki műtársamról is, úgymint Szathmáry Mihály és Vogel Károly kolozsvári nyomdászokról; első az ev. ref. főtanodai-, második a n. Gámán János örökösei nyomdájának ügyvezetője; a kitűnő szedők közé tartozik sima szedésben ugyanodavaló Papp Ferencz barátom is.

A helyesírás szabályait tehát szakavatott műtársainktól is megtanulhatjuk; meg továbbá, ha a nyomdai működésen kívül, otthon, szállásunkon szabad időnket nem csak figyelmes olvasással, de írással is töltjük el; és megszerzünk az ezen füzetkében már említett magyar akadémiai helyesírástanon kívül még más, a helyesírásra vonatkozó tankönyveket is; ajánlom az érdekeltek figyelmébe a tisz. Gergely Lajos ev. ref. lelkész úr által szerkesztett és Stein János úr által kiadott „A magyar helyesírás tan” című művet is.

Megtanulhatja a fiatal szedő a helyesírást a hajszállhasogató javítnoktól is (az az igazi javítnok, aki szigorúan hajszállhasogató javítás tekintetében, szemelött tartva a helyesírás szabályait); de csak úgy, ha a kijavított hibákat figyelemmel kíséri, s nem épen csak arra törekszik, hogy a korrekturát kijavítás után lerázza a nyakáról, hanem azt szállására viszi s üres óráiban többször is átnézi s megfigyeli a hibásan szedett szót, azokat egy külön papírra le is jegyzi; ezt azért tegye, mert így jobban megmaradnak emlékében a szedésben ejtett hibák.

Tartson a szedő szigorlatot önmagával ilyformán:

E műben hibásan szedtem a következő szót, úgymint: meg fogom tenni helyett megfogom tenni: megláttam helyett meg láttam; örökség helyett örökség; nálam vagy nálunk helyett nállam, nállunk; megtenni helyett meg tenni; pesti lapok helyett Pesti lapok; ősszel helyett ősszel vagy ősszel; tavasszal helyett tavasszal; szűzeség helyett szűzesség; nemesség helyett nemeség; magas torony helyett magos torony; bölcsesség helyett bölcsesség; szivesség helyett sziveség; jog helyett jóg; kórház helyett korház; töke helyett töke; örök helyett örök; (mekkora különbséget szűlnék az utóbbi szavaknál a tévesen alkalmazott egyes ékezetes betűk); teljességgel helyett telyességgel; vállalat helyett válatat vagy váolat; kölcsön helyett költsön; költség helyett kölcség; lóvak helyett lovak; lóval helyett loval; menyasszony helyett mennyasszony; mennyország helyett menyország; szállítmány helyett szálitmány; száll a madár helyett szál a madár; fölény helyett fölény; róla helyett rólla; szőlő helyett szöllő; keresetforrás helyett keresetforás. Hibásan választottam el sorok végén a következő szót: ka-tholikus helyett kat-holikus; tem-plom helyett temp-lom; typogra-phia helyett typograp-hia; ortogra-phia helyett ortograp-hia; Lu-ther helyett Lut-her; lu-theránus helyett lut-heránus; tele-phon helyett telep-hon; össze-vissza helyett ös-szevissza; meny-nyeknek országa helyett men-nyeknek országa; stb. stb. stb. Csakis így, ha a helyesírássellenes hibákat megfigyeljük, lejegyezzük s arra törekszünk, hogy azokat többé el ne kövessük: válhatik belőlünk jó szedő; ha ezt nem tesszük, úgy azon helyesírási hibák, melyek tegnap vagy ma eléfordultak szedésünkben, holnap ismét elé fognak bukkanni, mint a bolond gombák.

A magyar szedésben egy igénytelennek tetsző ékezetes betűcske is, ha nem helyesen alkalmazzuk, azon szónak egészen más értelmet ad; pl mily nagy a különbség a következő szók között: sajtok vagy sajtók; a sajtok tejből készített élelmiczikkek; a sajtókon nyomtatunk vagy bort szűrünk. Vallatok és vallatók; én vallatok v. többen vallatnak. Kor és kór; a kor időszakot, a kór pedig betegséget jelent. Kapálok és kapálók; én kapálok vagy többen kapálnak. Kaszálok és kaszálók; én kaszálok vagy többen kaszálnak. Aratok és aratók; én aratok vagy többen aratnak. Válogatok és válogatók; én válogatok vagy többen válogatnak. Bírálok és bírálók; én bírálok vagy többen bírálnak. Látogatok és látogatók; én látogatok vagy többen látogatnak. Úton állok és útonállók; én úton állok s várok valakit; útonállók pedig rablókat jelent. Örült és örült; örült, mert fia született; örült, az eszében meghibázott. Tör és tör; pálczát tör; tör, vasból készült gyilkoló eszköz. Örök és örök; örök időnkig fönnáll: örök alatt katonai vagy más öröket értünk. Tőke és töke; töke tőkepenzt jelent; töke aljas kifejezés.

Az írásjelek helyes alkalmazásáról már szóltunk e füzetkében röviden.

Vannak aztán olyan szedők is, kik vadabbnál vadabbakat szednek a legjobb kéziratból is; ezt azok teszik főképp, kik foglalkozásukat, a szedést, csak mellékes dolognak tekintik; de annál nagyobb gondot fordítanak arra, hogy szedés közben ide-oda tekintsenek, beszélgessenek,

hahotázzanak; ilyenkor aztán a kéziratot – igen természetesen – hibásan olvassák, s hibásan is szedik; t. i. fehér helyett feketét; galamb helyett varjut; bárány helyett farkast; megtörténik az is, hogy a gondatlan szedő léha fecsegése tárgyát is beszedi a komoly szövegbe. A túlhibás szedés csaknem kijavíthatatlan; kijavíthatatlan azon oknál fogva, mert a hanyag szedő a javítást is hanyagul szokta végezni; s megtörténik nem ritkán, hogy a hibásan szedett szót javítás által még hibásabbá teszi. Ez is megbocsáthatlan nyomdászhiba.

A mi művészetünk igen nagy és komoly figyelmet igényel; nem lehet fontosság tekintetében művészetünket semmiféle más iparággal összehasonlítani.

Az asztalos által készített butordarab pár évtized alatt s még hamarabb is elavulván, tüzre kerül; a szabó által készített öltönydarab egy év alatt s még hamarabb is elszakad, a helyett mást készítettünk; így vagyunk más iparcikkkel is, melyekben ha fordulnak is elé némi hibák, de azok nem oly feltűnők, s azokért végre is csak egyesek boszankodnak, míg a mi kezeink közül kikerült jelesebb irodalmi művek szétszivarognak mindenfelé az országban a nemzet műveltebb osztályai s rétegei közt; az általunk ejtett jelentékeny s nem ritkán botrányos hibáról az egész művelt olvasó közönség vagy annak egy nagy része tudomással bír, s százalmas mosollyal gondol azon szedőre, ki azt elkövette. Hibák maradnak azok mindig; még majd évszázadok múlva is fognak azok felett nevetni, midőn azon művet a muzeumokban olvassák.

Sok írónak lett már megkeserítve élete a botrányos sajtóhibák által.

De hogy is ne? Az író nagybecsű művét hosszas idő alatt nagy gonddal megírja, a nyomdába adja; azt szedik szorgalmasan; a kefelevonatokat ő maga olvassa s javítja; – a kijavított ívek egymás után járnak le a gyorsajton 2000 példányban. Végre elkészül az egész mű s a könyvkötő azt felfűzi s csinos borítékba foglalja. Ott fekszik a csinosan kiállított mű a szerző asztalán, ki azt önelégülten veszi kezébe, nyitja föl s olvassa a szép, tiszta sorokat; egyszer csak komorulni kezd, de az olvasást tovább folytatja; bizonyosan csak betűhibákat fedezett fel. Már boszankodni kezd; egy helyen „Buckingham herceg hét csókja” helyett: Buckingham herceg hét csikója, és ismét valamivel tovább „bomlástünemények” helyett bolhástünemények s még tovább „szerencsekivánat” helyett szerecsenkivonat szedetett. Egyszer azonban mintha mérges kígyó csípte volna meg, úgy szökik föl a székről s a szép új könyvet mérgesen csapja az asztalra.

Menjünk lassan, pillantsuk meg, vajjon miért lett a szerző olyan indulatos?

Nem ok nélkül. Egy helyen e mondat: „III. Napoleon és Viktor Emanuel hatalmas hadsergei diadalmasan vonultak át a Ticinon” helyett ez szedetett: III. Napoleon és Viktor Emanuel hatalmas hadsergei diadalmasan vonultak át a Tinón.

A könyvet fölveszi, tovább olvassa; de ismét megrázkódik s azt a földhöz vágja. Nézzük meg mi baj van ismét? Belepillantunk a könyvbe, hol egy ördögi sajtóhibán akadnak meg szemeink. Egy helyen nagy hangversenyről lévén szó: „Haydn-sonata” helyett Hajdusónátha szedetett a gondatlan szedő által.

A szerző a könyvet elkeseredetten fölveszi s tovább olvassa; de nem csekély boszuságára ismét egy botrányos hibára bukkan. Egy helyen a következő mondat: „és az egész láthatáron sehol egy oáz” helyett ez szedetett: és az egész láthatáron sehol egy kovász. De menjünk tovább. Egy helyen „tipikus” helyett tyúkhús; egy pár lappal tovább „parány” helyett bárány. Végre az író ismét csendesebben lélekzel; már csaknem két egész ívet olvasott át, anélkül, hogy nagyobb hibára bukkant volna; egyszer azonban mérgesen ugrik föl, a könyvet földhöz vágja, kalapját veszi s kirohan a szobából; elkeseredetten megy egyik utcán föl, a másikon le; nem lát senkit; még az ismerősöket sem; pedig az utcák telvék járókelőkkel; a sajtóhibák ördögét látja csak maga előtt, ki kárörvendve vicsorítja undok fogait feléje.

De vegyük föl a könyvet s nézzük meg azt a nagy hibát, melyért a szerző annyira indulatba jött.

Az elébukkant hiba csakugyan nevetséges és botrányos. – A következő mondat, hogy:

„A csöndesen fölkelő első májusi nap sugarai már ágyacskájában üdvözlék az ártatlan kis babát” helyett ez szedetett:

A csöndesen fölkelő első májusi nap sugarai már ágyacskájában üdvözlék az ártatlan kis bakát.

Ki ezen botrányos hibák elkövetésében a főhibás? Talán az író, a miért azokat javítás közben átnézte? Épen nem! Az író csak annyiban hibás, mert saját művében a javítást ő maga végezte. A főhibás a szedő, ki ha a kéziratot lelkiismeretes figyelemmel olvasta volna meg, az elésorolt vad szedési hibák nem bélyegeznék az elkészült becses tartalmu művet.

Jó pénzért hibátlan jó szedést!

Vagy talán a mű végére illesztendő úgynevezett „Sajtóhiba javítás”-ra támaszkodik a szedő? Soha se támaszkodjék arra; úgy díszleg e rovat a mű végén, mintha a tizezer forintos paripán, daliás lovag helyett, orángutáng ülne nagy hetykén.

Egy pár igénytelen betűhibáért, főképp ha azok nem értelemzavarók, a szerző nem nagy dolgot csinál; a botrányos sajtóhibák nagy szégyenére válnak úgy a nyomdának, mint az illető szedőnek.

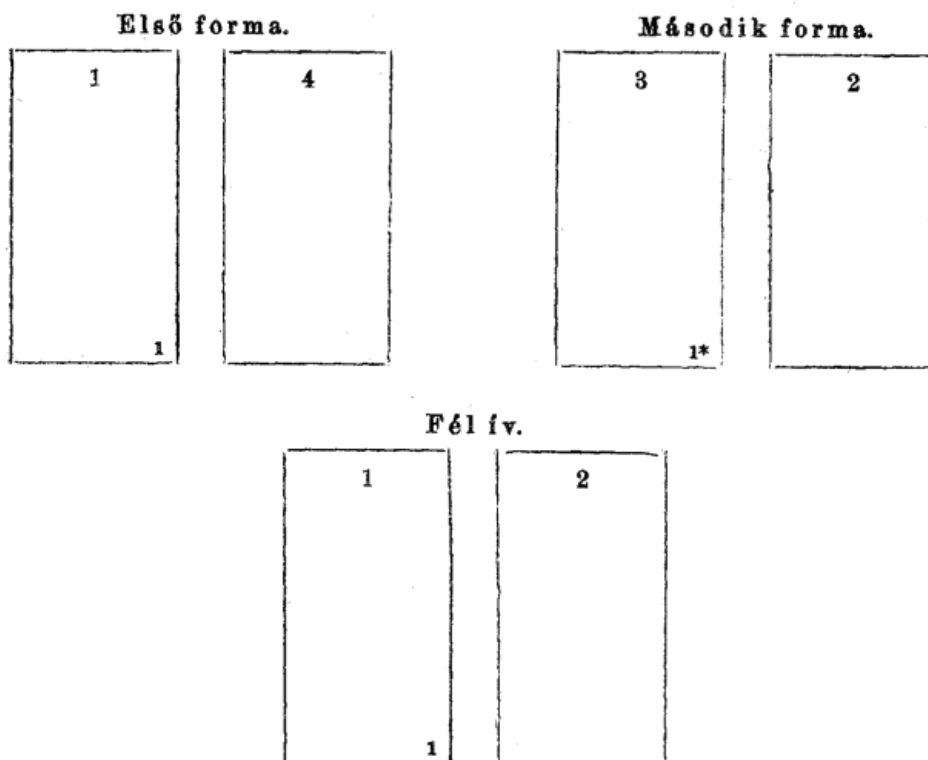
Miután igénytelen s meg vagyok győződve, sok tekintetben hiányos utasításomat a szedők általános teendőiről megtettem, térjünk át a már megtördelt szedésnek sajtó alá rendezésére vagyis kilövésére. – A kilövéshez bővebb magyarázat nem szükségeltetik, mint hogy a szedő kilövés alkalmával tartsa szem előtt a következő rovatban ismertetett kilövési ábrákat, aszerint, amint egyiket vagy másikat kell igénybevennie. Arra minden áron igyekezzék, hogy a kilövés szabályait könyvnélkül tudja.

A kilövés vagy kirakás helyett, szerény nézetem szerint, helyesebb lenne a sajtó alá rendezést, mint nyomdai műszót használatba venni; pl: rendezzük sajtó alá szedésünket; a sajtó alá rendezés el van hibázva; elrendeztem már szedésemet sajtó alá, stb. – Igaz ugyan, hogy az író is sajtó alá rendezi művét, illetőleg kéziratát; az író a kéziratot, mi a szedést; az irodalmi-, ez pedig nyomdászati műszó lenne. A kilövés a német Ausschiessen hű átfordítása. Kilőni a szedést; miből, ágyuból vagy fegyverből? mert ha valamit ki akarunk löni, azt valamely fegyverbe, lőporra kell helyezni. Vagy talán azok az ártatlan nyomdai hajócskák képeznék ami kilövő fegyvereinket? Azokról is a nagyobb kolumnákat csak lecsúsztatjuk és nem lőjük; a kisebbeket pedig épen kezünkkel véve föl: rendezzük a deszkákon sajtó alá.

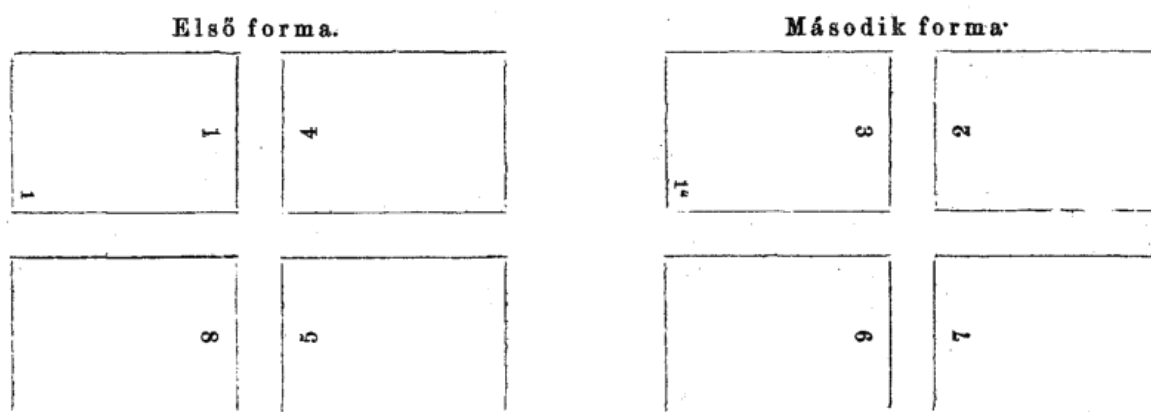
MÁSODIK RÉSZ

A megtördelt kolumnák, (oszlopok) kilövése, vagyis sajtó alá rendezése.

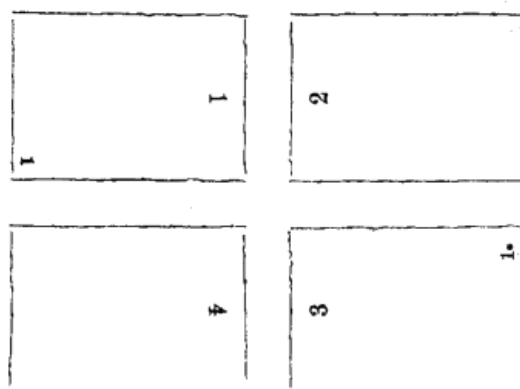
1. Másodrét (Folio.)

2. Negyedrét (Quart).

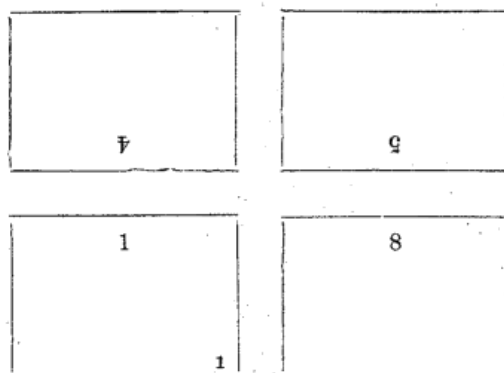

Negyedrét, (quart) félv.

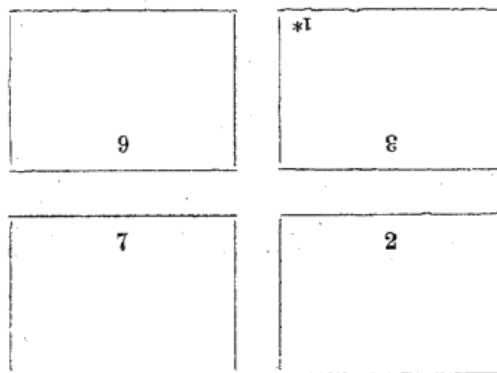

3. Keresztnegyedret (Querquart.)

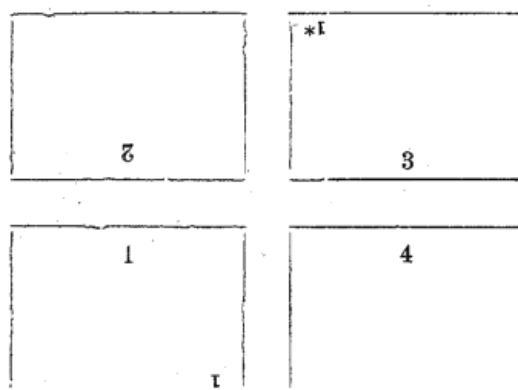
Első forma.

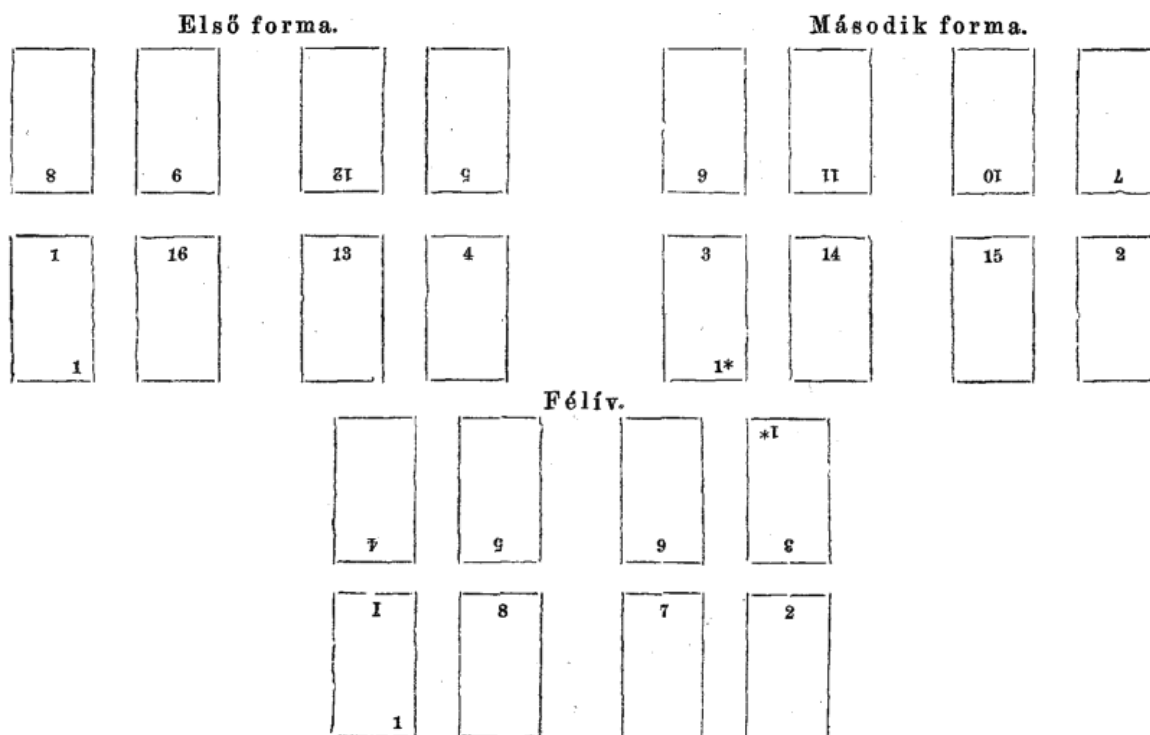
Második forma.

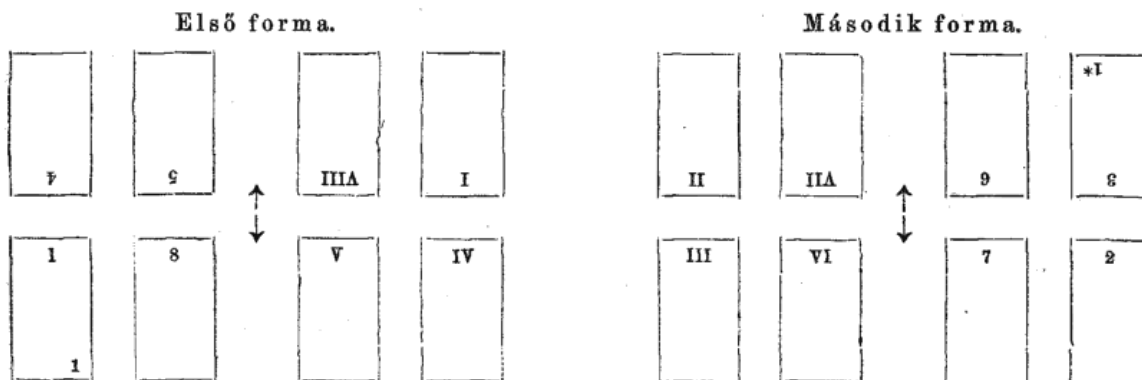
Keresztnegyedret (Querquart) félv.

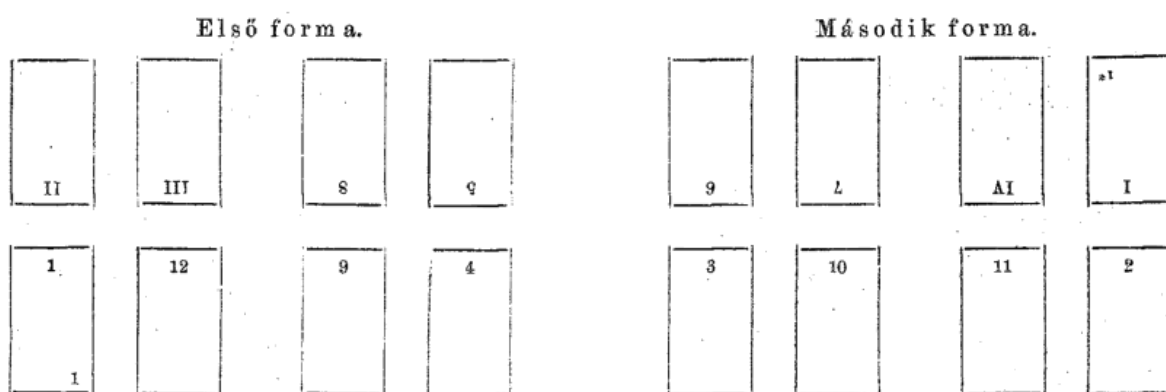
4. Nyolczadrét (Octav).

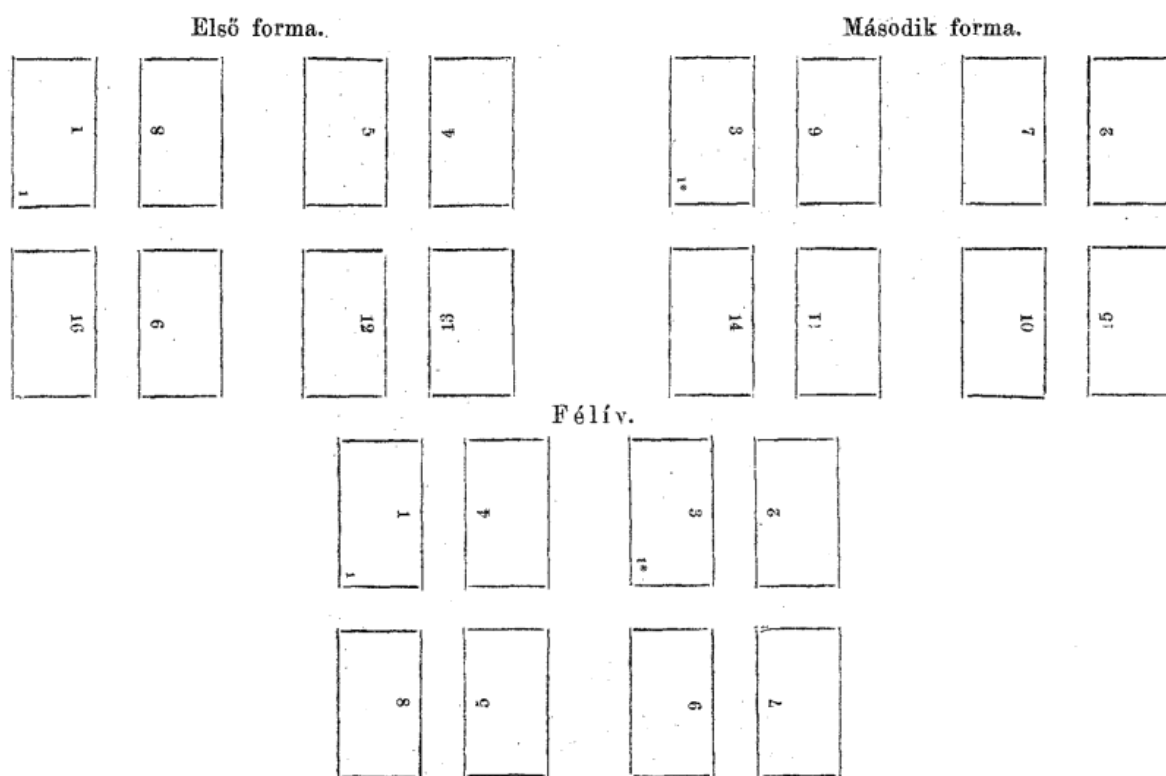
5. Két nyolczadrét (Oktav) félfv egybelőve, szétmetszendő.

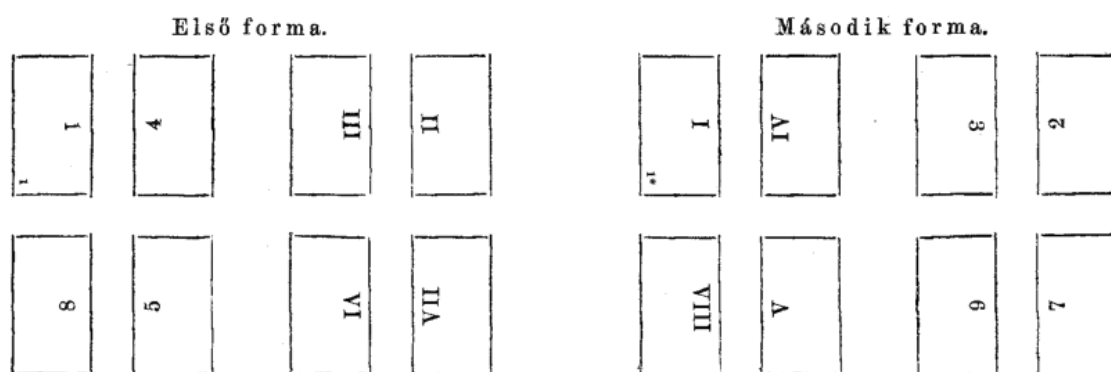
6. Háromnegyed ív szöveg és egy negyedív czím.

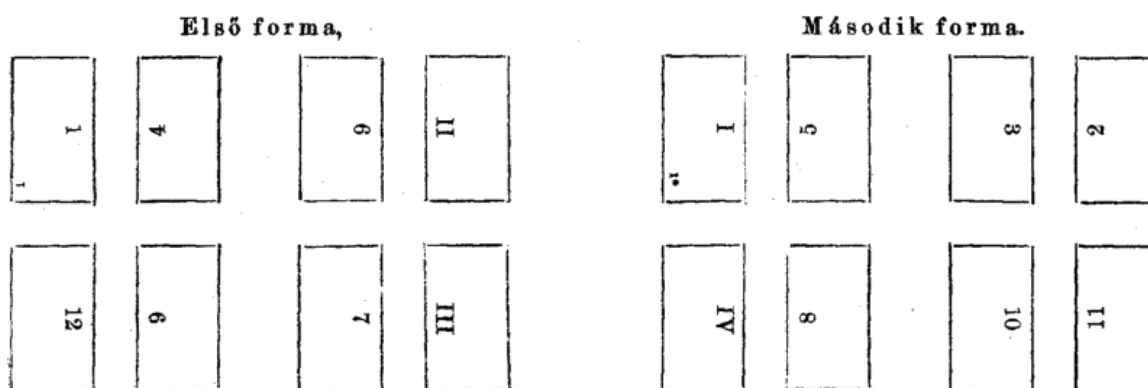
7. Keresztnyolczadrét (Querquart.)

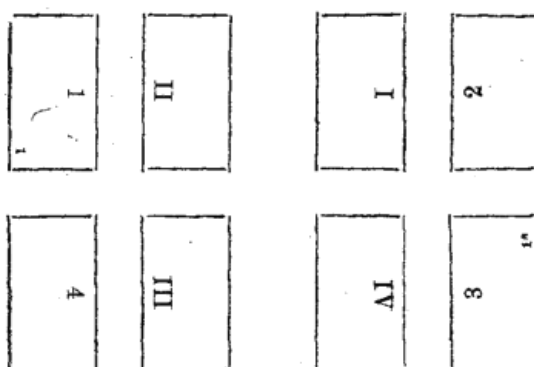
8. Két félv keresztnyolczadrét, szétmetszendő.

9. Háromnegyedív és egy negyedív keresztnyolczadrét.

10. Két negyedív, keresztnyolczadrét.

11. Tizenhatodrét (Sedec.)

Első forma.				Második forma.			
1	16	13	4	3	14	15	2
32	17	20	29	30	19	18	31
25	22	21	28	27	22	23	26
8	6	12	5	9	11	10	7
Tizenhatodrét félfv.				Nyolcz oldal szöveg, nyolcz oldal cím.			
1	8	7	2	1	4	3	2
16	6	10	15	8	5	6	7
13	21	11	14	VII	VI	V	VIII
4	5	6	3	II	III	IV	I

12. Keresztizenhatodrét (Quer-Sedec.) félfv.

1	8	5	4
16	9	12	13
15	10	11	14
2	7	6	3

13. Tizennyolczadrét (Octodec.)

Első forma.						Második forma.					
	1*		2*		3*						
8	5	20	17	32	29	30	31	18	19	6	7
4	6	16	13	28	33	34	27	22	15	10	3
1	12	13	24	25	36	35	26	23	14	11	2
1		2		3							

	1**					1*		
14	5	10				9	6	13
4	15	12				7	16	3
1	18	11				8	17	2
1								

A 7. és 11., úgy a 8. és 2. oldalak az másodnyomásnál helyeiket cserélik.

14. Huszonnégyes egész ív.

Első forma.								Második forma.							
			1*				2*								
12	13	16	9	36	37	40	33	34	39	38	35	10	15	14	11
8	17	20	5	32	41	44	29	30	43	42	31	6	19	18	7
1	24	12	4	25	48	45	28	27	46	47	26	3	22	23	2
1				1											

Huszonnégyes félfv.

12	18	16	1	10	15	14	11
8	17	20	5	9	19	18	7
1	24	21	4	3	22	23	2
1							

HARMADIK RÉSZ

Rövid megjegyzések a nyomtatásról

Művészetünk ezen ágára nézve csak mióta a marosvásárhelyi ev. ref. főtanodai könyvnyomda ügyvezetője vagyok, nyílt alkalmam némi tapasztalatot szerezni. – A részletes körülírást nem is kísérem meg; tegye azt egy szakértő gépmester vagy nyomó.

Annyit tudok tapasztalatból, hogy tiszta munka előállíthatása szempontjából a sajtókat, hengereket, festéktörő asztalokat, gyorsajtóknál a festéktörő vashengert, festékválut stb. rendben és tisztán kell tartani. A gyors és kézisajtók minden héten egyszer lelkiismeretes takarítást igényelnek, mely alkalommal az egymást mozgás közben érintő vasrészek, úgy a fundamentum és sliszlatt is finom faolajjal kenendők meg.

Arra is kell nagyon vigyázni, hogy a sajtók szilárd helyen és egyenesen álljanak; ennek megvizsgálására a vízmértéket kéznél kell tartani, főképp a fölállítások alkalmával, míg a sajtók elhelyezkednek.

A gépmesternek a gyors-, a nyomónak pedig a kézisajtó egyes részeit úgy kell ismernie, mint a hogy az órák ismeri az óra szerkezetét.

Ha a sajtók kellő rendben vannak, a főfigyelem a henger, festék és papírra fordítandó; ha ezek nincsenek szakértelemmel kezelve: szép, tiszta nyomtatványt előállítani épen nem lehet.

Tudjuk, mily rossz hatást gyakorol reánk egy olyan nyomtatvány, mely mint szörnyszülött, az erőltetés kínos bélyegét hordja magán; melynek egyik része olyan homályos, hogy alig lehet olvasni, míg a másik része oly fekete, annyi festék van reáhalmozva, hogy azt késsel lehetne levakarni. Más alkalommal az egész nyomtatvány épen szürke vagy egészen túlfekete, s az egyes betűk szakállasok; a nyomás pedig oly erős, hogy azon nyomtatvány másik felén tormát lehetne reszelni. Mi az oka az ilyen rendetlenségnek? Először az: hogy a papíros nem volt kellőleg megáztatva, vagy talán éppen egy cseppet sem; másodsor az: hogy a henger nem volt kellőleg elkészülve, megmosva s a munkához kezdés előtt néhányszor a szivaccsal meghúzva; vagy ha az tiszta is volt s meg is húzatott, de az elavult, kemény volt, épen mintha fából lett volna készülve, nem bírt semmi ruganyossággal; harmadszor az: hogy a forma sajtóbavétel előtt nem mosatott jól meg; és negyedszer az: hogy nem jó festék használtatott azon műhöz.

A szakavatott gépmester vagy nyomó pedig olyan tiszta nyomtatványt állít elé, hogy csupa öröm azt nézni; az ő általa kezelt sajtó alól kikerült nyomtatványon az egyes betűknek vagy körzeteknek finom vonalai a legtisztábban tűnnek föl s az nem homályos, de nem is túlfekete; megadatott annak azon mérsékelt szín, mely olvasáskor oly kedves a szemnek. – Tekintsük meg például a „Vasárnapi Ujság”-ot, szaklapunkat a „Typographia”-t, a „Magyarország és a Nagyvilág”-ot, a „Családi Kör”-t s más, főképp a budapesti jelesb könyvnyomdákban kikerülő díszesb sajtótermékeket: hogy a tiszta nyomtatásról kellő fogalmunk legyen.

Mi által lehet elérni a szép, tiszta nyomtatásbani jártasságot? A papir-, henger- és festéknek szakértelemmel kezelése által. Miben áll az említettek kezelésének titka: erre egy szakértő gépmester vagy nyomó leginkább tudna feleletet adni. Addig is, míg művészetünk ezen igen fontos ágáról egy arra hivatott műtársunk kimerítő részletes útastást írna – álljon itt egy, a „Gutenberg” 1866. évi 5. számában megjelent, e tárgyra vonatkozó érdekes közlemény:

„A papiros, festék és henger kezelése.

Ha egy ujságlapot, egy röpiratot stb., kezünkbe veszünk, kellemesen fog reánk hatni, ha a betűk nyomtatása élesen, tisztán és kellő fekete színben tűnik föl előttünk. Most tehát azon kérdés merül fel: mire kell ügyelni a nyomónak, hogy ilyeszerű nyomást hozzon létre? Az egésznek lényege a festék, henger, de legkivált a papiros gondos kezelésében rejlik; e három alkatrésznek kell egymással a legteljesebb összhangzásba hozatnia. A nyomónak legelőször is a papirosra kell irányoznia főfelügyeletét; tudnia kell, minő alkatrészekből áll az, mert a papirosnak czélszerű áztatása – biztos tapasztalatom szerint – egyike a leglényegesebb kellékeknek a jó és tiszta nyomásra nézve. A nyomónak, illetőleg áztatónak, jól kell vigyáznia, hogy a papiros szürke vászonból, avagy pamut-szövettel vegyítve készült-e? – A vászonrongyokból készült papiros, ha belőle egy csomó a vizen keresztül huzatik, megkeményedik, s nem fog oly könnyen, mint a pamut-szövettel vegyített; továbbá a pamut-szövet az áztatásnál felduzzad, s ezáltal a papiros sokkal vastagabbnak tűnik fel, mint száraz állapotban, s dacára ennek, a nyomtatásnál semmi szilárdsággal nem bír, egészen lágy lesz, s a berakónak munkáját rendkívül nehezíti azáltal, hogy az ívek nem fektethetők le a kellő könnyűséggel, minthogy a víz által tulságosan meglágyulnak. Ennélfogva az ilyen papirosnál az áztatás alkalmával sokkal kevesebb vizet kell használatba venni, valamint szintén ügyelni kell arra is, hogy az ilyen papiros áztatott állapotában ne heverjen sokáig, hogy annak alkatrészei még jobban fel ne olvadjanak. Az ilyen papiros, hogy rajta jó és tiszta nyomást érhessünk el, gyöngé festéket és lágy hengert kíván, mert a lágy henger képes csupán a gyöngé festéket kellőképp eldörzsölni. Másképp áll a dolog a vászonrongyokból készült papirosra nézve. Ez, mivel alkatrészei szilárdabbak, kell hogy tovább álljon áztatott állapotban, s ez oknál fogva a nyomtatáshoz erősebb festék és kemény henger veendő alkalmazásba. A papiros, henger és festéknek folytonosan összhangzásban kell állaniok egymással, mert ha a henger csak kissé is keményebb, mint azt a festék megkívánja, ez esetben az utóbbi nem leendő kellőleg eldörzsölve. Ép úgy áll a dolog megfordítva az erős festéknél és lágy hengernél. Mindkét esetben lehetetlen tiszta nyomást létre hozni, s ha úgy történék is, hogy mindkét tényező: henger és festék, egymással kellő összhangzásban állnak, a papiros pedig nem, ez esetben ismét ott vagyunk, a hol voltunk. Ez okból ujolag ismétlem, hogy a gyöngé festék és lágy henger puha papirosához, ellenben a kemény, erős vagy írópapirosához csakis erős festék és kemény henger alkalmazandó. Különösen ha erős nyomást akarunk elérni, magától érthető, hogy a papirost szárazon kell hagyni; ellenkező esetben, minthogy a víz és festék (firnász-zsíranyag, Firniszfettstoff) egymással meg nem egyeznek, a nyomás szürke-hamuszín, és így rosz színben fog megjelenni. Ha erős festéket és hengert veszünk, a nyomás tiszta fekete színt és fényt nyer, ha mindjárt nem lenne is a henger egész frissiben bedörzsölve, hanem kissé szárazon használatná, mint közönségesen szokás. – A papiros, festék és hengernek ily módóni kezelésénél, a nyomásban minden hajszál és árnyékvonás oly tisztán és finomul áll elé, mint a hogy az öntésben valóban van.

Végre még egyszer fölemlítem, hogy minden nyomónak, illetőleg gépmesternek főgondja legyen ennélfogva arra, hogy figyelmét kiválólág az említett három főtényezőre fordítsa, mert csakis a festék és papiros kellő megfigyelésénél s a hengernek kellő és jó kezelésénél érheti el a kívánt eredményt biztosan, s ez által főnökének hasznára, az intézetnek pedig teljes becsületére válik.

U. J.”

Az elmondott közleményből is nagyon sokat tanulhatnak a nyomók. – Igen üdvös dolog lenne azonban, ha U. J. úr, a híres nyomó és gépmester, egykori nagyrabecsült ügyvezetőm, tollát jobban megforgatná s részletesebben írna művészetünk ezen nagyfontosságú ágáról. Íveket lehet arról írni.

Hiában adunk a besorozott katonák kezébe fegyvert és töltéseket, hogy menjenek s kergessék el az ellenséget; nem sikerülne az teljességgel. Meg kell őket tanítani részletesen mindenre, pl: így kell a fegyvert fogni, így a vállon tartani, így tölteni, így löni, így sorakozni, így használni föl ellenség előtt a kiemelkedő tárgyakat fedezetül; így kell szuronyt szegezve az ellenségre rohanni s így kell azt visszaverni stb.

Épen ilyen részletes útastásra van szükségünk nekünk, magyar nyomdászoknak is, hogy azon vonalra emelkedhessünk, melyen a külföld nyomdászata áll; ezt pedig csakúgy érhetjük el, ha tapasztalatainkat megírjuk, azt szakkönyvek- vagy szaklapokban közreadjuk; azokat megvitatjuk, a legkisebb jellege nélkül a személyeskedésnek; szakavatott műtársaink bírálata előtt meghajlunk. Mily nagy terünk van nekünk művészetünk fejlesztése érdekében az eszmecserére.

A gépmesterek- és nyomóknak nem csekély figyelmet kell fordítaniok a papir, henger és festék kezelésén kívül a formátum szabatos berendezésére, az erősebb vagy gyengébb nyomásadásra; a regiszter eltalálásra; gyorsajtónál a nyomó-henger burkolatának, kézisajtónál pedig a dekkal rendbentartására; a nyomtatványok besimítására; a kinyomott formák megmosására; ez utóbbi ha nem kiméletesen történik: a betűk hamar tönkre mennek; ugyanis a kiméletlen dörzsölés által a finomabb accidenc-betűk és körzetek vonalai, illetőleg ékezei mind letörnek, megsemmisülnek; nagy gondot kell továbbá fordítaniok a *hengeröntésre* is.

Sokszor folyt már heves vitatkozás afelett, hogy művészetünk terén melyiknek vannak nagyobb érdemei? a jó szedőnek-e vagy a jó nyomónak? Meddő vitatkozás. Egyik a másik nélkül mit sem ér; épen mint a gyalog katona lovasság és tüzéség nélkül; csak hogy művészetünk terén a szedő szereti a büszke huszár szerepét játszani, ha t. i. arra érdemes.

Én érdem tekintetében a kitűnő szedő mellé helyezem a kitűnő nyomót; mindketten dicséretet, megbecsülést és aranyérmet érdemelnek.

FÜGGELÉK

A nyomdászat nehézségei

1. A nyomdatulajdonosokra nézve

Alig van ipar, mely annyi akadály- és nehézséggel küzdene, mint nyomdászművészetünk.

Nem is említve a csak nem rég elmúlt borzalmas rendszert, midőn a censor hatalmas vörös plajbászáttól kellett folyton rettegni a nyomdatulajdonosoknak, mely nekik nem ritkán óriási károkat okozott, – maradtak fenn s idéztettek elé nehézségek újabb időben is.

Az újabb nehézségek közé tartozik magas kormányunk azon intézkedése, mely szerint a kir. bírósági és ügyészégi nyomtatványok, később a lólevelek, cselédkönyvek és adókönyvecskék is a budai államnyomda számára monopolizáltattak. Ez időtől (1875.) kezdve a vidéki nyomdákban szomorú munkaszünet, pangás állt be; a segédek állomásai meginogtak; vándorolnak szegények az ország egyik szélétől a másikig; nem ritkán családapák is kénytelenek vándorbotot venni kezökbe, hagyván a kiméretlen sorsra bízva aggodó nőt és siró kis gyermekeket egy falat kenyér nélkül az útszélen. – Ha munkát nyerhetnek is, rövid időre, egyik vagy másik nyomdában, oly csekély munkabérrel kell beérniök, melyből alig tengődhetnek egyik napról a másikra; a gyermekek kellő neveléséről szó sem lehet.

Reméljük, hogy a magas kormánynál át fogják látni ezen intézkedés káros hatását úgy a nyomdatulajdonos-, mint a munkás személyzet-, valamint az adófizetésre nézve, s az ipar ezen ágára kiterjesztett egyedúráságot be fogják szüntetni.

Nem a csekélyebb terük közé tartozik a nagymennyiségű kötelespéldányok beszolgáltatása is a terhes adó mellett; vagy talán azon papírt, melyre azokat nyomtatjuk, a papírárusok díj nélkül adják? – Épen nem. Egy olyan nyomda, melyben egy lapocskát küzd a részvétlenséggel hetenként kétszer, csak azon lapocskát után a köteles példányok értéke évenként 60–70 frtra megy; a többi, kisebb-nagyobb művek kötelespéldányai is kifutják értékben évenként a 40–50 frtot. Tehát 100–110 frt értékű nyomtatvánnyal kell a kisebb nyomdatulajdonos- vagy haszonbérlőnek az adón kívül az államnak szolgálnia; s mennyivel többre megy a kötelespéldányok értéke évenként egy nagyobb nyomdában?

Vannak még más, a régi rendszerből fennmaradt nehézségek is, melyek a nyomdászatra nézve zsidbasztó hatással vannak; s ez a hirdetmény-bélyegrendszer.

A kereskedők és más üzletemberek szeretnének hirdetni, nagy lármát csapni, de a terhes bélyegadóttól visszariadnak. – Egy 15–20.000 lelket számláló városban egy pár száz hangzatos hirdetmény annyi, mint semmi; egy pár ezer példányt kellene nyomtatnia, hogy azokból a vidéknek is bőven jusson; igen, de az 1250 négyzet centiméter terjedelmű hirdetmény minden egyes példányáért 1 krt, azon felül minden nagyobb hirdetményért 2 krt kell az államkincstárba fizetni. Borzasztó adó ez! 1000 példány kis alaku hirdetményért 10, ugyanannyi nagy hirdetményért 20 frt eléggé visszajesztő csóva arra nézve, hogy minket a kereskedők s más üzletemberek kerüljenek. – De hogy is ne? – Az árucikk értéke, melyet hirdetni akar, 60–70 vagy 100 forint, s még kérdés, hogy az a hirdetmény kibocsátása után elkél-e? s fizessen hirdetménybélyegért 10, 20, 40, 50 frtot s azonkívül a nyomás- és papírdíjt. Nem nyomat; de hogy nyomat; s ki huzza ezért a legnagyobb rövidséget? Mi, nyomdászok.

No de megtörténik néha, hogy rászánja magát valaki s 1000 vagy 2000 példány hirdetményt rendel; lealkussza annak nyomás- és papírdíját a végletekig; azt kell hogy lealkudja, a bélyegilletékből tudja jól, hogy nincs engedmény. Mi kapunk a rendelményen, mert embereink

munkára várnak, s különben is a leszámított 30 forint 2000 db hirdetményért úgy csiklandozza szemeinket. Tehát vállalkozunk. Még csak azután következnek a cifrábnál cifrább eljárások.

– Jóska! itt van 20 forint, menj hozz 2000 darab egy krajczáros bélyeget; siess, mert a munka siető; a hirdetmény már szedetik. Jóska, ki már két éves tanoncz, s az üzletnek nagy hasznára van, sietve megy; de egy kis idő múlva visszajön bélyeg nélkül.

– A kereskedésből elfogytak a bélyegek; a hivatal pedig zárva van, miután még nincs d. e. 8 vagy d. u. 3 óra – feleli a tanoncz.

Végre megnyílik a hivatal; a kívánt bélyegeket kiadják; ekkor egy-két embert kell a hirdetmenypapir mellé állítani, hogy arra a bélyegeket szabályosan fölragasszák; s midőn ezen munkát egy-két ember másfél óra alatt elvégezte, a bélyeges 2000 példány papirt föl kell vinni az illeték-kiszabási hivatalhoz, hogy ott a fölragasztott bélyegeket a hivatalos bélyegzővel keresztül bélyegezzék.

– Vidd fel Jóska hamar a hirdetmenypapirokat, hogy bélyegezzék át; de ne várakozz reá; jer vissza azonnal, s folytasd sietős munkádat.

A tanoncz fölviszi a bélyeges papirokat az illetékkiszabási hivatalhoz. A megrendelő türelmetlenül várja a hirdetmények kinyomtatását; az úgy siető lévén.

Egy kis idő múlva a tanoncz visszajön.

– Hozzá fogtak-e már a keresztül bélyegzéshez – kérdezzük a tanonctól.

– Nem, kérem, a hivatalszolga a postán van – feleli a tanoncz; de amint visszajön azonnal hozzá fog.

A megrendelő tovább türelmetlenkedik.

– Gyuri! – szólunk a kerékhajtóhoz – hagyja félbe a kerékhajtást; menjen nézze meg, a keresztülbélyegzéshez hozzáfogtak-e már? segítsen maga is, ha megengedik.

Gyuri alig megy ki a kapun, midőn megkondulnak a harangok déli 12 órára; vissza is jön azonnal.

– Megbocsásson uram – fordulunk a megrendelőhöz – hogy délelőtt a hirdetményeknek legalább egy részével nem szolgálhatunk. Kérjük türelemmel lenni délután három óráig.

A megrendelő kedvetlenül távozik.

Délután 4 órára megkapjuk a keresztül bélyegzett papirokat s a hirdetményt a gyorsajtón lejáratjuk; s csak midőn a munkát bevégeztük, vesszük észre, hogy azon a munkán hasznunk épen semmi, de sőt kárunk volt.

Kaptunk összesen 30 forintot; abból 20 forint befolyt az államkincstárba a 2000 db 1 kros bélyegért; a papir 6 forint 50 krba jött; számítsuk föl a szedés- és nyomásdíjt, a bélyegfölragasztással s a hivatalnál eltöltött időt, festéket, betükopást, s ha téli időben vagyunk, fűtést, világítást, s ki fog derülni, hogy azon a munkán semmi hasznunk, de sőt kárunk volt. – Eléggé igyekeztünk megkérni az árát, de többet adni teljességgel nem volt hajlandó a megrendelő a túloldalra nehezedeő óriási bélyegilleték pundusért.

Még nincs mindennek vége.

A munka kiszolgáltatása után négy hónappal megjelenik nálunk egy pénzügyőri hivatalnok egy csomó irattal.

– Uram – szól komolyan – ön f. évi febr. havában N. N. látszerésznek, számlája tanusítása szerint, 2000 példány hirdetményt nyomtatott.

Gondolatunkat rendezzük. Ugy van, igaz – feleljük – de azokra szabályosan bélyegek voltak fölragasztva, melyek keresztül is bélyegeztettek.

– Igen – feleli a hivatalnok – az megtörtént, az ellen nincs kifogás téve; de nézze a papír szélességre $\frac{1}{2}$, magasságra pedig $\frac{1}{3}$ centiméterrel terjedelmesebb.

– Tessék elhinni, hogy a hiba fölvtágás alkalmával történt ezen egy példánynál; a többi bizonyára szabályos.

– Az nem mentség – feleli a hivatalnok – tessék ezt a jegyzőkönyvet aláírni s a helyi királyi pénzügyőri hivatalhoz 8 napok alatt 200 forint büntetéspénzt befizetni, ellenesetben ez ügyet a királyi törvényszékhez tesszük át.

Megczáfolhatlan tény, hogy a hirdetmény-vállalatok alkalmával ilyen nehézségek gyakran szoktak előállni.

Nem ritkán este is kapnánk hirdetmény-megrendeléseket; el is készítenők azokat szivesen, miután a megrendelő már reggel jókor óhajtáná azokat kiragasztani, avagy tovább útnézni; de a bélyegkezelésért lehetetlen azokat elkészíteni; a megrendelő pedig tovább útnéz; a rövidet tehát ismételtén mi húzzuk.

Igen üdvös dolog lenne, ha a nagyméltóságú kir. pénzügyminiszter úr a könyvnyomdákat ezen zsibbasztólag ható terü alól fölszabadítná, s a hirdetménybélyegdíjt lejjebb szállítaná; például: ha 100 példány kisebb alaku hirdetmény után 10, ugyanannyi nagyobb hirdetmény után 20 kr bélyegilleték állapították meg, sokkal több jövedelme lenne az államkincstárnak, mint jelenleg. Azon esetben a hirdetmény-rendelvények nagyon megsaporodnának, melyekért valamivel magasabb munkadíjt számíthatnánk. Hogy az államkincstárnak ez esetben nagyobb jövedelme lenne: legyen szabad a postai küldemények leszállított díjaira hivatkoznom. Azon esetben a körlevelek is illetékkötelezettség alá jöhetnének; úgy az árjegyzékek is. És így a 10 és 20 krajczáros illetékekből nagy összegek képződnének az államkincstárban, s mi egy zsibbasztó terütről szabadulnánk meg.

Ez esetben a hirdetmények bélyegek nélkül jelennének meg a nagyméltóságú m. kir. pénzügyminiszter úr által megállapított pénzügyőri ellenörködés mellett.

Igénytelen nézetem szerint az ellenörködés leghelyesebben úgy történnék: ha a nyomdatulajdonosok vagy haszonbérlok az illetékkötelezett nyomtatványokat egy, külön e célra készített, zsinorral áthuzott és a m. kir. pénzügyőri hivatal által lepecsételt könyvbe, kiszabott büntetés terhe alatt, írják be, s az a szerint begyüldendő illetéket minden hónap végén a megnevezendő hivatalhoz fizetnék be.

Az ujsághirdetmény-illetékről nem szólok; az oly igazságosan van megszabva, hogy az ellen felszólalni épen helytelen dolog lenne.

2. A nyomdászsegédek helyzetéről

Van egy szomorú körülmény, mely a nyomdászsegédek kedélyhangulatára felette nyomasztólag hat; s ez a sötétképű bizonytalanság úgy a jelen, mint a jövőre nézve. Vajmi kevesen vannak művészetünk terén olyan segédek, kiknek kilátásuk lehet arra, hogy majd idővel, mint nyomdatulajdonosok, önállóságra vergődhessenek. – Egy valamire való nyomda berendezése nem csekély pénzösszeg szükségeltetik.

Egy más iparágon lévő segéd, ha magát kellőleg kiképezte, csekély pénzösszeggel is önállóságra juthat; s ha a szerencse kedvez neki (ha igyekszik, szorgalmatos és takarékos: bizonyára kedvezni fog) egy kis vagyont is szerezhet magának, melyből előhaladt korában megélhet;

üzletérejéhez mérten, segédek tarthat, s így ha betegség sújtaná, betegsége tartama alatt nála a keresetforrás nem akad meg; mint honpolgárnak szavazatával az államügyekbe is beleszólási joga van. A nyomdászsegéd helyzete s jövője ezekéhez képest nagyon szánalomra méltó és szomorú; – a nyomdászsegéd hiába képezi ki magát, ha nem bír egy bizonyos összeg pénzzel, például 5–6000 forinttal egy kisebb nyomda berendezésére: örökre segéd marad. Az állam ügyeibe szavazata által épen nem szólhat be a nyomdászsegéd; pedig vajmi tapintatosan tudna e részben is a nemzet hasznára lenni.

Ha a nyomdászsegédet betegség sújtja, fizetést nem húz; ily szomorú esetekben a betegsegélyző egyletek – a hol állnak ilyenek fenn – alig bírják a beteget annyi pénzsegélyben részesíteni, hogy abból az orvosszereket megvásárolhassa; miből éljen ilyenkor családja? A mi kis értékesebb portékája van, zálogba teszi; eladósodik; a szívtelen uzsorások hinárjába kerül, melyből soha sem szabadulhat meg többé.

A nyomdászsegédre nézve a legnagyobb nyomor öreg napjaiban következik be, midőn szemei is meggyengülvén, munkaképtelenné válik. Ha meghal, vagyontalan és neveletlen árvákat hagy maga után.

És ilyen szomorú lesz a nyomdászsegédek sorsa mindaddig, míg elő nem áll hazánknak egy nagy embere, ki az irodalom ezen nélkülözhetlen munkásainak sorsát, helyzetét nagylelkűen fölkarolja s rendezi; a sajtó pártolóit adakozásra hívja föl egy oly pénzalap létrehozatalára, melyből a nyomdászsegéd betegsége ideje alatt is kapna némi segélyt, de főképp előhaladt munkaképtelen korában részesülne egy meghatározott mennyiségű nyugdíjban.

Sok botrányos sajtóhiba maradna el egy ily üdvös intézmény létrejötte után; sok aggodalmas redő simittatnék el az által az arczokról.

Az írókról és színészekről már kezd gondoskodni a nemzet; azon tér, melyen a nyomdászok működnek, épen szomszédságukban foglal helyet.

Mennyire igénybe veszi úgy a nemzet, mint egyes tudományos és jótékony czélú testület a sajtót?

– A sajtó miért nem szólal föl ez vagy amaz ügyben?! A sajtónak kötelessége éber figyelemmel örködni minden legkisebb olyan mozzanatra, mely a nemzetre nézve kártékony hatással van; nemcsak, de ezt, meg amazt a káros hatású kinövést korbácsolni kötelessége! – szokták sokan mondani, ha visszaéléseket s más ferdeségeket tapasztalnak.

A sajtó hívja föl a nemzetet arra, hogy a tudománynak, művészetnek házat építsen. Meghallgattatik.

Ha az ország egyik vagy másik részét csapás sújtolja, a sajtó hívja fel a nemzetet adakozásra. Meghallgattatik.

A jótékony nőegyletek és más jótékonyczélú intézetek a sajtó által hívják föl a nemzetet, az elhagyatott szegények, árvák nevében adakozásra. Meghallgattatnak.

Ha külföldi idegen nemzet látogattatik meg a sorscsapás által, ismét a sajtó hívja fel a nemzetet adakozásra. Meghallgattatik; igen, meghallgattatik, miután jobbszívü, adakozóbb nemzet a magyar nemzetnél széles e világon alig van. Csak reá kell mutatni a sajtó sebre: s azonnal siet arra balzsamos gyógyírt alkalmazni.

És ez a sajtó megfeledezik fölhívni a nemzetet egy oly jótékony intézmény létrehozására, mely azoknak a sorsán segítne, kik az irodalom billentyűi mellett kifáradhatlan szorgalommal működnek.

Sajtó alatt *irodalmat* értünk; az irodalom szakavatott, értelmes nyomdászsegédek nélkül épen nem végezhetné nagyfeladatu működését.

Sajnosan kell tapasztalni, hogy a nyomdászsegédek érdekében a legkisebb részvét avagy pártolás nem nyilvánul sem a sajtó, sem a sajtó pártolói részéről; megnyugodva a sorsban, szomoruan nézi jövőjét a fiatalabb nyomdászsegéd öreg pályatársaiban.

Nézetem szerint a nyomdászaton általában csak úgy lenne segítve: ha a magas kormány egy új rendszabály által gátot vetne a könyvnyomdáknak ijesztő mérvben történő elszaporodásának.

Vidéken a kisebb nyomdák nagyon elszaporodtak; hogy mily kapkodás, kengyelfutás történik már is egy-egy kis munkáért, csak annak lehet fogalma, ki a vidéknek e terén széttekint; de mi lesz még ezután?

Úgy szabályoztatnék a tanonczügy is.

A fennemlített nyugdíjalaphoz, ha az létre jőne, csak azok a nyomdászsegédek tarthatnának igényt, kik egész életükön át, szorgalommal és becsülettel működtek egyik vagy másik könyvnyomdában.

ZÁRSZAVAK

Tiszta jóindulattal irtam, illetőleg szedtem e füzetkét azon célból, hogy azáltal a magyar nyomdász fiatalságnak némi útastást nyujtsak; s ha ebbe minden jóakaratom és éber figyelmem daczára, egy-két betűhiba csúszott be, annak tulajdoníttassék, hogy szemeim meggyengültek.

Ha valaki azt kérdezné, hogy a mióta e könyvnyomdának ügyvezetője vagyok: meg lettek-e tartva azon szabályok, melyeket e füzetkében fölemlítettem? röviden azt felelném, hogy: nem mindig.

Én magam, midőn működhettem, nagyon vigyáztam arra, hogy helyesírási- és typographus hibák ne álljanak elé. Nem mulasztottam el a személyzetet is folytonosan figyelmeztetni azon hibákra, melyeket elkövetni nem szabad; a jóakaratu figyelmeztetések azonban – igen kevés kivétellel – csak épen addig szoktak megtartatni, míg elhangzanak. Jól tudja mindenki, hogy mily nagy föladat munkahalmaz alkalmával a számtalan rendetlenséget, helyesírási és beosztási hibákat helyrehozni, főkép ha a rendelmény még sietős is.

A tanonc a komoly útastásra nem igen hallgat; csak azért sem tanul, nem igyekszik, egyeseket kivéve; nem veszi észre, hogy hanyagsága által önmagának van legnagyobb kárára. Végre tanonczkodási ideje kitelvén, előáll, hogy szabadítsuk föl.

– Barátom – szólunk az ifjuhoz komolyan, de jóakarattal – te nem igyekeztél, hanyag voltál; nem fog ártani, ha még egy évig tanonczkodol, de sokkal nagyobb figyelemmel, mint eddig; lásd öcsém – folytatom tovább – te nem tudsz még egyetlen szót is szedni hiba nélkül; egy vonalzasos művet, számlát, színlapot vagy falragaszt nem bírsz önállólag összeállítani, mivel az accidenc-művek szedéséről fogalommal sem bírsz; nem értesz még a sajtó alá rendezés-vagyis kilövéshez; egy szóval ügyetlen vagy még. Nem lesz ártalmadra, ha még egy évig tanonc maradsz. Azt nem állíthatod teljességgel, hogy nem oktattalak; az útastásokat és jó tanácsokat mindennap hallottad tőlem, még sem igyekeztél.

– Igaz, hogy nem sokat tudok, de igyekezni fogok felszabadulásom után tanulni – feleli a tanonc – s pityeregve távozik.

Másnap megjelennek a szülők s követelik a szerződés értelmében a fölszabadíttatást; ellenesetben a rendőrséghez folyamodnak igazságtételért.

– Ugyan kérem, hogyan nevezheti az én drága fiamat ügyetlennek – szól az anya szemrehányólag – nincs az úrnak fogalma arról, hogy az a drága gyermek mily nagy ügyességgel van megáldva; látná csak mily ügyesen tánczol; mert biz én járatam ám a táncziskolába is. A mult vasárnap, midőn künn voltunk az erdőn, az én fiam mászkált legügyesebben a fákra s szedte le a madárfészkeket; s ha látta volna tegnap este, mikép szökött fel egy bivaltehén hátára, melynek szarvait megfogva, jött végig az utcán; mindenki nevette; az úr is nevetett volna, ha látta volna; hogyan nevezheti az én lelkem drága fiamat ügyetlennek? – Oh ha látná, mikép tud az én fiam kuglizni, labdázni, tudom nem nevezné őt ügyetlennek.

– Valóban nagyon ügyes a gyerek; már ha úgy áll a dolog – válaszolék – ne menjenek a rendőrséghez; holnap fölszabadítjuk.

Tehát fölszabadítjuk az ügyes fiút, s megengedjük, hogy még néhány hónapig működjék a nyomdában; nem mulasztjuk el az oktatás- és jó tanácsadást ez idő alatt sem; mert hiszen mi javát akarjuk. Fiatal barátunk azonban mint segéd még nagyobb hanyagságot tanusít; az útastást zokon veszi. Nem bír elkészíteni semmiféle munkát tapintatos szakértelemmel, ha nem állunk folyton a háta megett. Az izetlenkedést aztán megsokaljuk; de kérдем, kinek

lenne kedve egy olyan segéddel bajlódni, kinek folytonosan a háta mögött kell állni s mint a kezdő tanonczot útasítani? – Tehát felmondunk az olyan segéd úrnak, mivel működése nincs hasznára az intézetnek.

Fiatal barátunk aztán elútazik föl Pestre vagy más nagy városba; fejét büszkén, magasán tartja, mert hiszen ő igen sokat tud. Foglalkozást is kap szives készséggel; de midőn látják pár nap múlva, hogy a mi fiatal hősünk nagyon hibásan dolgozik, tudtára adják, hogy csak menjen tovább, tanuljon meg jól szedni, s azután jöjjön vissza. Nem mulasztják el egyszersmint tanítómestere felől a legrosszabb véleményeket nyilvánítani. Ő a hibás – mondják – nem ön; ön tanult volna szivesen, de nem volt kitől.

Fiatalunk csak ezen leczke után kezd ébredni; eszébe jutnak a jó tanácsok, de későcskén.

Nem mulaszthatom el e helyen megjegyezni, hogy szabadítottam föl már e könyvnyomdában olyan fiatalokat is, kikre mindig büszke lehetek.

Épen azon czélból irtam s nyomtattam ki e füzetkét, inkább csak nyomdánk fiatalsága számára, hogy ne kellessék minden nap hosszas útasítást tartanom a rendről, szedésről s annak helyes beosztásáról. Egy ilyen könyvecskét minden fiatalnak a kezébe adok, hogy olvassa, tanulja; kifogást nem tehet teljességgel egyik sem, hogy bár a főbb vonásokra nézve, nem nyert némi útasítást. A mit e könyvecskéből nem tanulhat meg, majd meg fogja tanulni más könyvnyomdában.

Igen üdvös dolog lenne, ha a szakavatottabb műtársak tapasztalataikat megírnák és nyilvánosságra hoznák, akár szaklapunkban, akár külön évi füzetekben.

Meg kell még említenem e helyen, hogy három jutalmat tűztem ki tanonczaink számára, melyeket fölszabadulásukkor nyerhetnek el azon fokozat szerint, amint magukat kiképezték, mely kedvező esemény fölszabadulólevelökben meg fog említettetni.

Ezen füzetkéből egy néhány példányt, dbját 70 krajczárjával, elárusíthatok, ha azt más nyomdákban működő fiatal nyomdászsegédek vagy tanonczok is bírni óhajtanák.

Maros-Vásárhelytt, 1879. július 6.

Imreh Sándor.